

M.C.Pişəvəri (Cavadzadei Xalxali)

Neçə Yazı "Ajir"dən

Qaynaqlar:

M.C.Pişəvəri. Seçilmiş əsərləri. Azərbaycan ruznaməsinin nəşriyyəsi. 1344 (1965) toplayan, tərtib, tərcümə və redaktə eden heyət: Əhməd Əminzadə, Təqi Musəvi, Husen Ciddi

M.C.Pişəvəri. Seçilmiş əsərləri. Toplayanla tərtib, tərcümə edən: Əhməd Əminzadə, Təqi Musəvi, Husen Ciddi. Redaktor Əmirəli Lahrudiş 1984. Bakı

Səhiyfə	Dizin
2	NƏDƏN YAZACAYIQ?
5	BİZ NƏ DEYİRİK, MİLLƏT NƏ İSTƏYİR?
7	TƏBPİZ SƏFƏRİNİN YOL QEYDLƏRİNDƏN
11	BİZ VƏ KEÇMİŞ ŞAH
13	HANSI FİRQƏ DOÖRU VƏ DÜZGÜN FİRQƏDİR?
15	Nə Üçün Bir Cəmiyətdə Firqə Ya Firqələr Meydana Gəlir?
17	Nə Üçün Bir Cəmiyətdə Firqə Meydana gəlir?
21	Kimlər Rəhbər Ola Bilərlər
24	Firqə Kadrlarının Əhəmmiyyəti

NƏDƏN YAZACAYIQ?

Diktatorluğun başlanğıcı dövründə də, ölkədəkm ictimai quruluşun əsası çürümüş və bərhad halda idi. O gündə də İran xalqının əksəriyyəti öz ictimai vəziyyətinin islah etmək naminə nə kimi vasitə və kimin əlilə olursa-olsun dövlət işlərini əsas etibarlı ilə zadəgan və nüfuzlu təbəqəyə mənsub olan başçıların titrək əllərindən çıxarıb öz əlinə almağa səy edirdi. Xalq istəyirdi ki, dövlət məmurlarının və imtiyazlı siniflərin qədim iş qaydası sayılan zorakılıq, zülm və istibdad tədbirlərinə son qoyaraq özünə aid bütün işlərdə yaxından iştirak etsin. Lakin bədbəxtlikdən bugünkü mövzudan xaric olan bir çoxlu səbəb və təsadüflər üzündən iyirmi illik diktatorluq dövrü başladı. O, ağızları qıfıllamaq, qələmləri sındırmaq, fikir və düşüncələri zəhərləmək və xeyirxah şəxslərin əzm və iradəsini tapdalamaq yolu ilə işə başlayıb çürümüş və qələt hökumət quruluşuna bəzək-düzək verdi. İş başına gəlmiş diktator çürümüş üsuli-idarənin şikəst payələri üzərində zahirən xoşagəlim lakin batində tam mənası ilə quru bürokratik və ioliscəsinə düzəldilmiş aristokratik sarayı bərpa etdi. O, zahirdə Avropa mədəniyyətindən təqlid edərək verənləri artırmağa, dəbdəbəli idarələr yaratmağa, saysız-hesabsız yüksək rütbəli məmurlar düzəltməyə başladı. Ölkə büdcəsinin istər gəlir və istərsə məxaric hissələrini qarətçərlik və soyğunçuluq əsasında quraraq onun miqdarını ildırım sürətilə artırdı. Heç bir ictimai məqsəd və əsas hədəf olmadan, heç bir rəhm və mürüvvətə yol vermədən kənd və şəhər zəhmətkeşlərini soyub talamağa başladı. Bunun nətiçəsində keçmişdəki çürük, sust və dərdə dəyməz aristokratlar təbəqəsinin yernidə, iki yeni təzə nəfəs və ciddi təbəqə meydana gəldi.

Bu təbəqələr bütün diktatorluq dövründə əl-ələ verərək ölkənin bütün mənəviyyatı üzərində hökmranlıq etdilər. Onlar öz maddi və mənəvi nüfuz dairələrini gündən-günə genişləndirdilər. Bu iki təbəqədən birn-si yüksək rütbəli dövlət qulluqçularından və hökumət idarələrində işləyən nüfuzlu rəhbərlərdən ibarət idi. Onlar öz məqsədlərinin icrası üçün çıxardıqları qanun-qaydalarla və verdikləri göstərişlərlə hamının əl-ayağını bağlayır, öz istədiklərini edirdilər. Bu başçılar öz zahiri hüquq və qanuni mövqelərini qotiyoyi nozorə a.tmayaraq, müxtəlif vasitələrlə xal-qı soyurdular. Onlar rüşvətخورluq və dövlət əmlakının mənimsəməkdən əlavə ticarətxanalarda, səhmdar çəmiyyətlərdə və maliyyə təsisatlarında, bir sözlə, hər yerdə kök salaraq, zorakılıq, özbaşnalıq metodları ilə ciblərini doldururdular. Onlar heç kəsdən, hətta öz dediklərinə görə, bir işarə ilə yüzlərlə yüksək rütbəli adamı məhv etməyə qadir olan şəxsədən də çəkinmirdilər.

İkinci təbəqə onlardan daha təhlükəli idi. Bu təbəqə ən gobud, cahil və fürsət tələb sələmçilərin, eləcə də küçələrdəki alçaq fırıldaqçı lotuların və bazarlardakı hoqqabaz dəllələrin içərisindən törənmişdi. Bunlar puldan başqa heç bir şeyi başa düşmürdülər. Birinci təbəqənin yardımı sayəsində isə onlar son dərəcə varlanmışdılar. Bu iki təbəqə əl-ələ verərək İran xalqının qanını sorur və əhalinin əksəriyyətini fəlakətə uğradaraq gündəlik çörəyə möhtac bir vəziyyətə salmışdılar.

Dövlət və ictimai işlərin idarə olunması məfhumu tamamilə aradan getmişdi. Dövlət təşkilatının ölkə işlərini idarə etməyə vəzifədar olduğunu təsəvvür etmək belə mümkün deyildir. Sanki ölkə və onun əhalisi yalnız dövlət idarələrində işləyən xəyanətkar məmurların yenicə ortalığa çıxmış sələmçi və sərmayədarların tamahı və hərisliyini təmin etmək üçün lazım imiş.

Nəhayət, belə bir şəraitdə şəhrivər¹ hadisəsi baş verdi. Bu hadnsənin şiddətli zərbəsi ictimaiyyətin bütün siniflərinə təkən verdi. Pərdələr qəflətən cırılaraq Rza xan diktatorluğunun zəif və solğun siması zahirə çıxdı. Zalım və məzlum siniflər hər ikisi diksinərək özünə gəldi. Lakin məzlum kütlə fəlakətli, yazıq və əl-qolu bağlanmış əsarət vəzində idi. İyirmi il ərzində onu tapdalayıb taqətdən salmışdılar. Onun danışmağa, öz varlığını göstərməyə belə qüdrəti yox idi. Buna görə də diktatorluq üzərindən pərdə götürüldükdə o, nə edəcəyini, haradan işə başlayacağını, öz

qanuni hüquqlarından hansını daha tez tələb edəcəyini bilmirdi. O, neçə illik intiqamını çəkməsi üçün nə kimi vasitələrə malik olduğunu bilmirdi. Məzlum, əzilmiş, vergilər toplanması yolu ilə soyulmuş zəhmətkeş sinif heyrət və böhtə dalmışdı. Buna görə də şəhrivər hadisəsində o dərhal təsirli bir iş görə bilmədi. Lakin zalım siniflər öz dərslərini yaxşı bilirdilər. Onlar öz danışıqlarının tonunu dərhal dəyişərək, demokratlaşır, alzdıq və millətpərvərlik daşını döşlərinə döyür, necə deyirlər çörəyi günün məzənnəsi ilə yeməyə başlayırlar. Bundan əlavə onlar həmişəki kimi yenə də yüksək dövləti vəzifələri öz əllərində saxlayıb silahlarla təchiz olunurdular: Onlar danışmaq, nitq söyləmək, qəzetlər nəşr etmək, parlament kürsülərindən istifadə etmək imkanlarına malik idilər. Teleqraf, telefon, radio, sinema (kino) gözəl binalar, avtomobillər, bir sözlə, yığıncaqlar təşkil etmək və sürətlə işləmək üçün lazım olan bütün vasitələr onların sərəncamında idi. Həmin ağalar bu vasitələrdən son dərəcə istifadə etməkdən əlavə, bəzən özlərini məzlum və işgəncələr çəkmiş azadixahlar kimi qələmə verirdilər.

Şübhəsiz, bu işin başlanğıcı idi. İndi demək olar ki, vəziyyət yenidən dəyişmişdir. Şəhrivərdən sonra «demokrat» olmuş ağaların indi daha qeyd olunan maskalara ehtiyacı yoxdur. Hal-hazırda onlar, diktatorluq dövrünün aldadıcı sözləri ilə açıq surətdə fəaliyyət göstərə bilirlər. Onlar ictimaiyyəti tam mənasında öz hökmranlığı altına almış, qıtlıqdan, aclıqdan, hay-küy qoarmaqdan, bir sözlə, bütün vasitələrdən və hər hansı təsadüfi bir hadisədən istifadə edə bilirlər. Onlar batında faşist olub eyni zamanda Berlin, Roma, Tokio adlanan oxuntərəfdarı olduqları halda, zahirdə özlərini müttəfiqlərin və demokratiyanın dostu kimi göstərirlər. Onlar xalqa yalan sataraq pul, sərvət, hökmranlıq və ağalıqdan başqa heç bir məqsəd güdmürlər. Biz söhbətimizi həmin təbəqələrin işlərini izah və təhlil etməklə başlayaraq nəhayət, bu təhlükəli təbəqələrə qarşı mübarizə aparmaq yolunu zəhmətkeş siniflərə və təmiz adamlara öyrədəcəyik.

Biz hələ qeyd olunan təbəqələrin bugünkü işlərindən danışmamışıq. Şübhəsiz gündəlik işlər və qarşıya çıxan ictimai hadisələrlə əlaqədar olaraq həmin məsələni bir-birinin ardınca şərh edib, zəhmətkeş kütləni, əməli surətdə yol üstündə qurulmuş tələdən xəbərdar edəcəyik.

Bəziləri hazırkı bədbəxtlik və fəlakətləri bilavasitə müharibənin və son illərdəki gözlənilməyən hadisələrin nətiçəsi kimi hesab edirlər. Bu heç də düzgün deyil. Bu fəlakətlərin kökünü illər boyu davam etmiş diktatorluq dövrünün qələt və təhlükəli siyasətində axtarmaq lazımdır. Bu siyasət isə yuxarıda qeyd olunan təbəqələrin əlilə həyata keçirilir. Dünyəni qəzstlərdən biri üstüörtülü halda göstərmək istəmişdi ki, keçmiş hökumətin guya müəyyən məqsədi olmuşdur. O, ölkəni kənd təsərrüfatı halından çıxararaq sənayeləşdirmək istəyirmiş. Bundan daha gülcünc iddia ola bilməz. İstər keçmiş, istərsə də indiki hökumətlərin başı gündəlik məsələlərlə o qədər qarışmışdı ki, onlar nəinki əsas məqsəd haqqında, bəlkə gündəlik məqsəd haqqında da fikirləşməyə vaxt tapmırlar. Bu sözlər çoxdan eşitdiyimiz bayatılardır. Ağalar tutuquşu kimi onları əzbərləyərək xalqa aşılamaq istəyirlər. Keçmiş hökumətin siyasəti əməldə çox sadələvh və səthi olmuşdur. O, hər hansı ünvan və vasitə ilə olursa-olsun çoxlu pul əldə etmək və həmin vəsaiti yalnız mərkəz və bir neçə şəhərdəki küçələri bəzəmək üçün xərcləmək istəmişdir. Dövləti vəzifələri işğal etmiş ağalar isə mümkün qədər mülk və kənd alır. Xırda malik və əkinçiləri taqətdən salaraq, onları dəstə-dəstə dilənçi halında şəhərlərə göndərirlər. Heç bir ölkə əkinçilərin vəziyyətini islah etmədən, onların alıcılıq qüdrətini artırmadan, məhsul üçün bazar yaratmadan özünü sənayeləşdirə bilməz. Beləliklə, aydın olur ki, keçmiş hökumətin məqsədi heç də ölkəni sənayeləşdirmək olmamışdı. Bu fikri yalnız dəllallar və öz köhnə maşınlarını satmaq istəyən alman və sair ölkələrin kapitalistləri, habelə böyük maaşlarla zavodlarda mühəndis və mütəxəssis adı ilə fəaliyyət edən xarici casuslar təbliğ edərək, bu yol ilə ölkəni öz ölkələri üçün sağmal inəyə çevirmişdilər. Biz bu məqalədə onların siyasi nöqtəyi-nəzərləri və sair fırıldaqları haqqında danışmaq istəmirik. Bir sözlə demək olar ki, son

iyirmi il ərzində ölkə iqtisadiyyatının bazası sayılan kəndlərin abadlaşması və islahı haqqında kiçik addım belə atılmamış, digər istehsalçı təbəqələrin mənafeələrini qorumaq barədə sadə danışıq belə olmamışdır. Bəziləri misal olaraq «sənaye ölkəsinin» zavodlarında istehsal olunmuş malların satılmasını dəlil göstərir. Bu mallar kimə satılmalı idi? İranın əsas kütləsi gündəlik çörəyə möhtac idi. Xarici qonşularımız da hər biri özünə görə sənayeləşdirilmiş və öz ehtiyacını özü ödəyə bilirdi. Bundan başqa bizim məmləkətin cüzi və zəif sənayesi başqalarının heyrətəngiz və əzəmətli sənayesi qarşısında necə rəqabət edə bilərdi? Kazruni fabriklərində toxunan təlisləri, Londonun yun parçalarından belə baha qiymətə, zorla xaricilərə satmaq olmazdı. Eləcə də biz dövlət və ictimai müəssisələrin, yaxud xarici ticarət təşkilatlarını Behşəhr və Şahi şəhərlərində toxunan çit və kətan parçaları daxildə satılan qiymətə almağa məcbur edə bilməzdik. Bu göstərişlərdən məqsəd nə imiş? Düzgün məqsəd qarşıya qoyulsaydı, iş bu yerə gəlib çatmazdı. Dünyanın başqa ölkələrində belə bir hadisə baş verməmişdirmi? Silah ələ gətirərək neçə il ərzində öz ölkəsini müdafiə edən qonşularımızda aclar və yoxsulların səsi bizim ölkədə olduğu kimi qulaqları kar etməmişdi. Bunun səbəbi çox aydındır. Çünki onların məqsədləri vardır. Bu ölkələrin başçıları ölkəni idarə və kütlələrin həyatını təmin etmək üçün müəyyən plan və proqrama hazırlamışlar. Onların hökumətləri öz sədaqəti və səmimiyyətləri ilə xalqın bütün təbəqələrinin etimadını qazana bilmişdirlər. Onların başçıları heç də torpaq almaq, şəxsi qazanc əldə etmək, zulm, təcavüzkarlıq və lovğalıq etmək fikrində deyillər. Şübhəsiz ki, həmin idari anarxiya və qarmaqarıışıqın nəticəsi hazırkı siyasi və iqtisadi anarxiya və qarmaqarıışıqlıqdan başqa heç bir şey ola bilməz.

«Ajir» qəzeti no. 1-2, 22-23 may 1944-cü il (1-2 xordad 1323)

¹ İkinci dünya müharibəsi dövründə 1320-ci h. ş. ilin şəhriyər ayının 3-də (1941-ci ilin avqust ayında) müttəfiq qoşunların İrana daxil olması nəzərdə tutulur.

BİZ NƏ DEYİRİK, MİLLƏT NƏ İSTƏYİR?

Altı aylıq seçki mübarizəsi istər-istəməz məni cəmiyyətin daxilinə sövq etdi. Hər yerə getdim, ərbaqların təmtəraqlı evləri, kəndlilərin daxmaları, fəhlələrin mənzilləri, bir sözlə, Təbriz əhalisinin bütün təbəqələri ilə tanış oldum. Bu işdə mənə hərəkətverən qüvvə heç də ehsasatım olmamışdır. Ona görə ki, siyasi bir şəxsin həvəs və şöhrət naminə özünü suya və oda vurduğu dövrləri mən keçirmişdim. Mən istəyirdim eşidim, görüm, anlayım və əlac yolu tapım. Mənim məqsədim dəlil, sənəd və illət axtarmaq idi. Həmişə öz papağımı qarşıya qoyub fikirləşir və öz vicdanımla gördüyüm işlər haqqında düşünürdüm.

Həqiqətlər acı və xoşagəlməz idi. Lakin mən onları görməkdən, tanımaqdan və başa düşməkdən qorxmurdum, çalışırdım ki, boş fikir, xəyal və təsəvvürləri bir kənara qoyub özümü olduğum kimi tanıyam. Öz yolumu təşxis vərəm. Nəticə mənim üçün əsəfləndirici və xoşagəlməz idi.

Mən istər-istəməz etiraf etməliyəm ki, cəmiyyətə yol göstərmək və rəhbərlik etmək iddiasında olan bizlər onu yaxşı tanımamış, onun ehtiyaclarına, istək və arzularına yaxşı bələd olmamışıq. Dövlət və məclis kimi mətbuatın da qətiyyətlə millətlə düzgün rabitəsi yoxdur.

Bəli, Tehrandan, xarici vəziyyətdən xəbəriniz yoxdur. Tehrandan xaricdə yaşayanlar da bizi tanıya bilmirlər. Sanki biz xüsusi bir kürədə, İranın əsas kütləsi də ayrı bir kürədə yaşayırlar. Nə

onların ürəyindən qopan nalələrin səsi bizə çatır, nə də biz öz sözlərimizi onların qulağına çatdırıb bilirik. Tehrandakı qrupların cürbəcür oyunları, Tehrandakı qulağı kar edən hayküy yalnız Tehranın öz mühitində xəfələnilib aradan gedir. Vilayətlərdə yaşayanlar mərkəzdə baş verən siyasi çəkişmələrin həqiqətini başa düşə bilmirlər. İranın əsas kütləsi ölkənin ümumi siyasətini təşxis verməyi hələ bir yana qalsın, hətta qəzet belə oxuya bilmir.

Deyirlər, ziyalı əqəliyyəti millətə rəhbərlik etməlidir. Bu qəzet və zərərli bir fikirdir. Həqiqi kütlə ilə rəhbərlik olmayan ziyalı əqəliyyətin əlindən heç bir iş gəlməz. Bu məsxərə və zəhərləyici fikir təhsil almış ziyalı gənclərin bir çoxunu yoldan caydırır. Yox, təkcə ziyalı əqəliyyət ölkəni idarə etməməlidir! Ölkənin hakimi və həqiqi idarəedicisi millətdən ibarətdir. Müsəlman şərqindəki bəzi ziyalılar ona görə şöhrət qazanırlar ki, onlar cəmiyyət daxilindən, kütlələr içərisindən çıxırlar. Cəmiyyətin ehtiyacları onları irəli çəkir. Səthi müşahidələr üzündən, bəd-bəxtlikdən biz bu xətrli yola düşüb, istəyirik ki, kifayət qədər siyasi yetkinliyi olmayan ziyalılar ölkənin işlərini öz əllərinə alsınlar, başçı və rəhbər olsunlar.

Millətin siyasi tərbiyəsinə qayğı göstərməmək bəd-bəxtlik və fəlakətdir. Ziyalılarımız istəyirlər ki, zəhmət və səy göstərmədən millətin qabağına düşüb, başçılıq və rəhbərlik məqamını işğal etsinlər.

İran xalqı bu sözlərə qulaq asmır. O, nə müxtəlif məramnamələri oxuyur, nə də müxtəlif qrupların uzun-uzadı proqramlarından baş çıxarır. O, öz gündəlik ehtiyacları və yaşayışı daxilində itib batmışdır. O, ziyalı təbəqədən təzyiq, zülm, çal-çap və qarətçilikdən başqa ayrı şey görməmişdir. Qanunlar hələ də kəndlərdə özünə ümumi hal almamışdır. Hamının müqəddəratı jandarmaların, bəxşdarların, hampaların və kəndxudaların əlindədir. Şəhər kütlələri də qanun himayəsindən istifadə edə bilmirlər. Hələ də alçaq və kiçik adamlar hamının başı üzərində hökmranlıq edirlər.

Bəli, bizim bütün dediklərimiz və yazdıqlarımız yersizdir. Hamımız əlaqəsiz yazırıq, hamımız süni və qeyri-təbii danışırıq. Milləti cəhətdə saxlayıb özünü onun rəhbəri müərriflik etmək fırıldaqçılıq və hoqqabazlıq deməkdir. İlk növbədə milləti tərbiyə etmək, onu öz hütuqu ilə tanımaq lazımdır. O vaxt millət öz yol göstəricisi və rəhbərini tapacaqdır.

Vilayətlərdə bir xəbər yoxdur. Orada adamların çoxlu çətinlikləri vardır. Xalq Tehrandakı da həmişə zülm və təcavüz olduğunu, ağır vergilər müəyyən edildiyini, oğru və ləyaqətsiz məmurlar göndərildiyini görüb bütünlüklə məyus olmuşdur. O, Tehrandan yayılan hər hansı şayiyyə bədbindir.

Tehrandakı nəşr olunan yəzdən artıq qəzetin, bəlkə də bir neçə nüsxəsi belə əsas kütlənin əlinə çatmır. Bir qayda olaraq xalq Fars dilində yazılan qəzetləri başa düşmür. Məclisdəki danışmalar da millətin qulağına çatmır. Qanunlar içərisində hamıdan əvvəl ağır vergilər tələb edən qanunlar birinci növbədə vilayətlərdə tətbiq olunur və dərhal öz pis inikasını göstərir.

İran xəstədir! Ona ciddi surətdə dərman vermək və müalicə etmək lazımdır. Bədbəxtlikdən onun xəstəliyi hələ də müəyyən olunmamışdır. Yalançı həkimlərin əlilə onun boğazına tökülən dərmanlar zəhərdən də təhlükəlidir. Bir daha deyirik ki, millətin özü tərbiyə olunmadan, siyasi cəhətdən inkişaf etmədən hər nə desək, hər nə yazsaq təsirsiz olacaqdır. Mən millətin maarif və tərbiyəsi haqqında yazmağa meyl göstərirəm. Lakin bunun nə faydası ola bilər? Maarif kökündən xarabdır, ümumiyyətlə ölkədə elə bir dövlət idarəsi tapmaq olmaz ki, xalqın həqiqi ehtiyacları üzərində qurulsun. Hamımız məhdud fikirləşirik. Bütün qanunlar bizim çatışmaz fikirlərimizin məhsuludur. Biz xəyallar və təsəvvürlərimizin çərçivəsindən kənara çıxmırıq. İctimai hadisələri öz bilik, idrak, əxlaq və arzularımıza müvafiq surətdə qarşılayırıq. Bu bizim yoluxucu xəstəliklərimizdən biridir.

Xalqın siyasi inkişafını, maarif və iqtisadi bazasını nəzərə almağa hazır deyilik. Buna görədir ki, qanunlarımız həyata keçirilmir, tədbirlərimiz kağız üzərində qalır. Sözlərimiz və təbliğatımız dərdsərdən və vaxt tələf etməkdən başqa ayrı bir nəticə vermir. Hərbi adamların dediyi kimi, həmişə yerində sayırıq və ya mövqeyiyyəti dərk etmədən geriye çəkiliş. Avamfiribliyi və fürsət dalınca qaçmağı özümüzə sənət edərək xalqı aldatmaq, naməlum nöqtəyi-nəzər xatirinə işlərin ixtiyarını öz əlimizə keçirmək istəyirik. Suheyli, Qəvam, Said və onların tay-tuşları nə deyirlər, nə istəyirlər? Belə bir hərəkət və qızgınlıqla çalışan Seyid Ziyaəddin hara getmək istəyir? Cahil və bədbəxt bir millətə riyasət etməyin, bir xarab ölkəni idarə etməyin, çürümüş bir maşını sürməyin nə faydası və nə ləzzəti var. Əgər bu ağalar islahat yolunda müəyyən bir addım ata bilsəydilər, yenə də dərd yarı idi. Bu ağaların yaxşı niyyəti olsa da onlar heç bir iş görə bilməzlər. Çünki onların millət ilə mənəvi əlaqələri yoxdur. Milləti tanımır, onun ruhiyyəsinə bələd deyillər.

Deməli və yazmalı sözlər çoxdur. Lakin demək və yazmaq dərdsərdən başqa ayrı nəticə vermir. Buna baxmayaraq biz bədbin deyilik.

TƏBPİZ SƏFƏRİNİN YOL QEYDLƏRİNDƏN

Özümüz də nə demək istədiyimizi bilmirik. Gündəlik hadisələrin cərəyanı bizi istənilən tərəfə yönəldir... Mübarizəmizin hansı əsas üzərində getdiyini bir çoxları başa düşmür. Həmişəki kimi hər gün yuxudan durub iradəsiz surətdə qəti məqsədi təşxis etmədən, deyirik, yazırıq, bağırıq, pis və çirkin sözlər işlədirik, hərəkətimizi bürüzə vermək üçün var qüvvəmizi sərf edirik. Lakin səbəbi məlum deyil. Mən heç də demirəm ki, hamımız öz iddialarımıza səmimi deyilik. Əlbəttə, ortamızda ictimai işləri məqsədli etməyin və ya təbrizli dostumuzun dili ilə desək, dükan açmayan sədaqətli adamlar da tapılır. Minlərcə boş sözlərin və əsassız iddiaların içərisində kütlələlərin həqiqi ehtiyacları üzündən deyilmiş neçə kəlmə düzgün söz də tapmaq olur. Heç də hamımız yalançı deyilik. Şuluq bazardan suiistifadə edib xalqın papağını götürmək istəmirik. Bizim bir çoxlarımıza hərəkət verən əsas qüvvə iman və əqidədən ibarətdir. Bunu inkar etmək olmaz. Lakin bədbəxtlikdən mətləbdən çox uzaq düşmüşük. Dediklərimiz və yazdıqlarımız xalqın real həyatına uyğun gəlmir. Biz insafli adamlar olsaq, öz cəhalət və nadanlığımıza etiraf etməli və deməliyik ki, həqiqi vəziyyəti və adamların həqiqi ehtiyaclarını başa düşməkdən acizik. Bizim iş qaydamızın, təfəkkür tərzimizin, gündəlik mübarizə taktikamızın möhkəm əsası yoxdur. Biz, sadəcə desək, etiraf etməliyik ki, çox dar və uzaq bir mühitdə ilişib qalmışıq. Azad dünya ilə əsla rabitəsi olmayan qaranlıq və xəfələyici bir çərçivə içərisində boş-boşuna əl-ayaq çalırıq... Həqiqətdə biz cəmiyyətin yuxarisində dayanıb ölkənin əsas kütləsindən ayrılmışıq. Durduğumuz yerdən neçə addım aşağı düşüb həqiqətə yaxınlaşa bilmirik. Biz rəhbərliyi iddiasında olduğumuz cəmiyyət və adamlarla qaynayıb qarışmalı, onların xoşbəxtliyi və məhrumiyətlərinə şərik olmalıyıq. Bizimlə xalq arasında uçurum və keçilməsi mümkün olmayan sədlər meydana gəlmişdir. Sanki cəmiyyətin işləri yeni vergi qoymaq, idarələr düzəltmək, dövlət qulluqçularını yerbəyer etməkdən ibarətdir. İslahatdan söhbət gələndə, bir kabinetə rədd edib yeni kabinet iş üstə gətiririk. Bir qayda olaraq hər işdə bu məsələləri nəzərdə tuturuq və çürümüş fikirlər üzərində qəzavət edirik. Qəzetlərimizdə nəşr olunan mövzuların 90 faizi yalnız bu qəbil, fərii məsələlərə həsr edilir. Xalqa sərvət hazırlayan, ümum üçün rahatlıq yaradan

zəhmət adamları ilə heç cür rəhbərlik yoxdur. Bizlərdən bəziləri əgər gahdan bir onların adını çəkirsə bu qəti surətdə ya təsadüfi ya da öz şəxsi nöqtəyi-nəzərimizi təmin etmək xatirinədir.

Bizim yazdıqlarımızdan və iddialarımızdan millətin ruhunun da xəbəri yoxdur. Biz ayrı söz deyirik, onlar isə ayrı şey istəyirlər. Əsas etibarını ilə millətin əksəriyyəti bizim dediklərimizdən və yazdıqlarımızdan istifadə edə bilmir... Millət bizə nisbət özünü biganə təsəvvür edir. Ona görə ki, onun işi, iqtisadi və ictimai vəziyyəti, hətta evi və yaşayış şəraiti ayrı cürdür. O, özünü tanıyan gündən bizi özünə nisbət təcavüzkar, qəddar və zalım bilmiş, heç vaxt öz vəziyyətini dəyişə biləcəyini təsəvvür etməmişdir. Bunların hamısını göydən düşmüş əhəmiyyət bilir və belə xəyal edir ki, səmərəli onu məhkum, bəzi isə, hakim, rəhbər və onun sahibi kimi yaratmışdır. Onun nöqtəyi-nəzərinə bu vəziyyətin dəyişdirilməsi haqqında tədbirlər görmək faydasızdır. O, zəhmət çəkməli və işləməli, biz isə zəhmət çəkmədən, iş görmədən onun ağası, rəhbəri, hakimi və həmkarəsi olmalıyıq. Beləliklə, siyasi işlərə müdaxilə etmək, millətin öz müqəddəratında iştirak etməsi kütləyə əfsanə kimi görünür. Bu bərdə bizim çoxlu müddəalarımız vardır. Lakin biz heç vaxt icazə vermək istəmirik ki, o ayağını öz yorğanından kənara çıxararaq bu qanuni hüququ ilə tanış olsun. Bu işdə bizim tərəfimizdən həyata keçirilən tədbirlərin də təsiri yoxdur. Biz kortəbii olaraq bu işin qarşısını alıb, kütlə isə sanki buna adət etmiş kimi dözürlü və heç nə demir.

Mən Azərbaycan kəndlərində siyasətə daxilət etmək, ölkənin müqəddəratında iştirak etmək mövzuları haqqında kəndlilərlə çoxlu söhbət etdim. Onlar mənim sözlərimə diqqətlə qulaq asırdılar. Mən çalışırdım ki, öz fikirlərimi adi adamların başa düşdüyü sadə misallarla xalqın zehinə yeridim. Onların dediyindən görünürdü ki, mənim sözlərimi başa düşür və dəlillərimi qəbul edirlər. Buna baxmayaraq onlar dediklərimin heç birinin həyata keçirilməsini mümkün hesab etmirdilər. Xəyal edirdilər ki, mən onlar üçün nağıl deyirəm. Məsələn, seçki məsələsində mən sübut etmək istəyirdim ki, onlar diqqətlə və düzgün surətdə səs verdikləri təqdirdə öz müqəddəratlarının həll edilməsində daxilət etmiş olurlar. Onlar çoxlu fikirləşdikdən sonra deyirdilər ki, dediklərimizin hamısı düzgündür. Lakin heç vaxt mümkün deyil ki, dövlət məmurları rəiyyətlərin qeydinə qalsınlar. Nümayəndələr bizim yükümüzü artırmasınlar, biz onlardan ayrı şey istəmirik. Ayrı bir yerdə, qəsdən uzatdığım çoxlu danışıklardan sonra dedilər: Eşitmişik siz yaxşı adamsınız. Siz buraya gəlməzdən əvvəl də qərara almışdıq ki, adınızı bülletəndə yazacaq. Lakin hər nə desəniz deyən bu hökumətdən, bu dövlətdən bizim heç vaxt gözümlər su içməyib və içməyəcək... Kəndlilərin təfəkkür tərzini belədir. Necə deyirlər, bir ovuc min xarvardan nümunə ola bilər. Gözünü açanda kəndxudadan, dehdardan, vergi toplayanlardan və nizam vəzifə məmurlarından tutmuş ali rütbəli dövlət qulluqçularınadək hamıdan zülm, əzab, əziyyət, zorakılıq və təzyiq görmüş belə bir adamdan bizim başqa intizarımız da olmamalıdır.

Bəli, İran xalqları belə fikirləşirlər. Onun hökumətə və hökumət adamlarına etimadı ola bilməz. O, öz nümayəndəsinə deyir,.. Mən səndən heç bir ümid gözləmirəm, mənə zərər yetirmə!.. Bu sözləri deyənlər hələ şüur cəhətcə nisbətən inkişaf etmiş kəndlilərdirlər. Digər kəndlilər isə deyirdilər ki, biz kimə səs verdiyimizi əsla bilmirik. Ərbabın adamı gəlib, yazılmış kağızları əlimizə verib, deyir ki, aparın bunları sandığa salın. Ayrı bir kəndli isə gəlib dedi: Eşitdiyimə görə deputatlığa namizədlər səs toplamaq üçün pul verirlər. Mən də gəlmişəm öz səsimi pul verən adama verim. Başqa bir dəstə deyirdi: Deputatlar indiyədək bizim üçün nə etmişlər ki, işdən əl çəkərək onların seçilməsi üçün səs verək! Siz məclisə getsəniz

heç olmasa elə edin ki, bizə zülm olunmasın... çörəyimizi əlimizdən almasınlar. Nizam vəzifə və sərbaz yığımaq bəhanəsi ilə var-yoxumuzu qarət etməsinlər, inək və qoyunlarımıza dəyməsinlər. Susuzluqdan bütün əkinlərimiz dağılıb aradan gedir. Jandarmlar əlindən taqətimiz qalmayıb və

sairə... Onlar bu sözləri deyirdilər. Lakin hökumətin bu dərdlərə yetişəcəyinə inanmırdılar. Kəndlərdən birində içməli su tapılmadı. Bir kəndli qadın gedib yarımğaçlıqdan su gətirdi. Bütün kəhrizlər və çeşmələr xarab olmuşdur. Kəndlilər isə bu haqda danışmağa belə cəsarət etmirdilər. Onlar belə güman edirdilər ki, biz ərbabın casuslarıyıq. Şikayət etsələr ərbabın qulağına çata bilər. Bəlkə də ərbabın özü ilə bu məsələ haqqında söhbət etmişdilər. Lakin gözlərinə dövlət məmuru kimi görünən bizlərə inanmırdılar.

Bu sözləri yazmaqla heç kəsə tohin və təhqir etmək istəmirik. Özümüz də bilirik ki, bu sözlərlə xalqın dərdinə əlac olmayacaq. Jalnız istəyirik ki, xalqın təfəkkür tərzini haqqında oxucularımıza bir nümunə göstərək.

Seçki mübarizəsi başlanmışdı. Namizədlər bütün maddi və mənəvi vasitələrlə çalışırdılar. Səsin qiyməti hər dəqiqə artırdı. Şəhərin divar və qapıları seçki elanları ilə dolmuşdu. Hər kəs özünü bir yol ilə xalq kütləsinə tanımaq istəyərək çalışırdı ki, ümumün əfkarını özünə cəlb etsin. Təbrizdə, Tehransayağı həzrət Abbasla və allahla sazişə girmiş nümayəndələr tapılmasa- da xalqın məzhəb ehsasatı və dini etiqadlarından istifadə etmək istəyən namizədlər var idi. Hətta, bəzi tamahkar namizədlər ruhanilərin də əlini işə qatıb onların adından divarlara elanlar da yapışdırırdılar. Lakin xalq bu səsələrə qulaq asmırdı. Bazar əhli seçkilərdə iştirak etməyi haram bilirdi. Onlar deyirdilər ki, dövlət zülmkardır, məclis müəyyən bədətlər qoymaqdan başqa ayrı iş görmür. Biz şəriət və dinin xilafına olan bir işdə dolayı yol ilə də olsa iştirak edə bilmərik. Hətta ruhanilər də öz rəsmi elamiyyələrinin əksinə olaraq gizləndə həmin nöqtəyi-nəzəri qüvvətləndirirdilər. Buna görə də bəzi nümayəndələrin çalışmasına və səyinə baxmayaraq bazar sakit və laqeyd görünürdü.

Məzhəb və din yolu ilə işə başlayan ağaların da oxu daşa dəydi və get-gedə məyus oldular.

Bunun əvəzində xalq kütləsi və fəhlələr daxilində çalışqanlıq hər dəqiqə daha artıq hiss edilirdi. Hər yerdə iclaslar keçirilir, mitinqlər və yığıncaqlar təşkil olunurdu. Xalqın ehsasatı həqiqətən artmışdı. Belə bir vaxtda bütün karxanaların nümayəndələri tərəfindən fəhlələr qarşısında millət nümayəndələrinin vəzifəsi və hazırkı vəziyyət haqqında məlumat verməyə dəvət edilmişdim. Məndən əvvəl neçə nəfər hərarətli sözlər danışaraq hazır olan şəxslərin ehsasatını cuşə gətirmişdi. Mən öz söhbətimdə xahiş etdim ki, fəhlələr öz nəzərlərini desinlər, öz ehtiyacları ilə bizi tanış etsinlər. Gənc fəhlələr hərarətli və ciddi çıxışlar etdilər. Birisi təzyiq və güzəranın ağırlığından, digəri sahibkarların rəhmsizliyindən, ayrısı əmək və ictimai sığorta qanunundan, xülasə hər kəs mənsub olduğu təbəqənin müəyyən ehtiyaclarından söhbət açıb demək istəyirdi ki, nümayəndələr həmin ehtiyacları aradan qaldıra bilsələr öz vəzifələrini yerinə yetirmiş olarlar. Onlar bildirirdilər ki, belə olduqda biz də bütün maddi və mənəvi qüvvələrimizlə onlara ardıcıl surətdə tərəfdarlıq göstərəcəyik.

Jaralı və məzlum ürəklərdən tam səmimiyyət və sədaqətlə çıxan bu sözlər dinləyicilərə təkan verirdi. Bu vaxt qoca bir kişi yerindən qalxdı. Məclis sakit idi. O, danışmaq üçün icazə istədi. Qoca natiqin köhnə paltosundakı böyük ləkələr göstərirdi ki, o gön karxanasında ən ağır kimyəvi işlərlə məşğuldur. Onun yanında on iki yaşlı bir oğlan dayanmışdı. O, qocanın oğlu idi. Toxuculuq karxanalarından birində işləyirdi. Kişi bərk təsirləndi. Lakin öz fikirlərini izah edə bilir və sadə fəhlə dili ilə mənəli sözlər danışdı. O, deyirdi: «Joldaşlar! Sizin bütün dedikləriniz doğrudur. Ehtiyaclarımızın həddi-hüdudu yoxdur. Lakin yaddan çıxarmayın ki, bu gün hər hansı hadisənin təsiri nəticəsində olursa-olsun, biz zahirən azadıq, bir yerə yığılıb söhbət edə bilirik. Ehtiyaclarımızdan danışib onların aradan qaldırılmasını öz nümayəndələrimizdən tələb edə bilirik. Lakin aldanmayın! Qəflət pambığını qulaqlarınızdan çıxarın! Mən bu azadlıqlardan çox görmüşəm.

Biz Səttarxanın bayrağı altına toplanıb üsyan etdik. Cəmi bir neçə nəfər idik. Axırda hətta rəhmətlik Salar da saziş etdi. Müstəbidlər tərəfindən

sərdari-millinin yanına bir neçə nəfər nümayəndə göndərildi. Onlar dedilər ki, siz on nəfərdən çox deyilsiniz. Hədə yerə xalqı ölümə verməyin. Özünüzə layiq hər rütbə və iş istəsəniz verərik. Əgər bizə etimad etməirsinizsə qonşu dövlətlərdən birinin yardımından istifadə edə bilərsiniz. Sizə bir bayraq da göndərilsin və siz həmin bayrağın himayəsi altında amanda olun. Bizim bədəniniz əsirdi, ürəyimiz od tutub yanırdı. Azadlığı sevmək təəssübü ruhumuzu elə həyəcanlandırmışdı ki, bütün dünya silahlı qüvvə ilə üzərimizə hücum etsəydi belə onları darmadağın etmək bizim nəzərimizdə su içməkdən də asan görünürdü. Həmin ehsasata malik olan sardarımız elçini tam hörmətlə qəbul etdi. Lakin onun cavabı qəti və qısa idi. O dedi: «Burada qaldırılmış bayraq azadlıq bayrağıdır. Dünyanın yetmiş iki milləti həmin bayrağın altına pənah gətirməlidir. Biz təslim olmaırıq. Gedin əlinizdən gələni əsirgəməyin».

Bu sözlər bizi bir daha ruhlandırdı. Qan tökdük, yonca yedik, məşrutə və azadlıq əldə etdik, lakin qısa müddətdən sonra irtica ayrı paltar və ayrı ünvanla baş qaldırdı. Sərdarımızı öldürdülər, özümüzü iyde ağacının şüyü ilə o qədər döydülər ki, dırnaqlarımız töküldü. Uzun müddət vətənimizi tərk etmək məcburiyyətində qaldıq. Mən sizi bədbin və məyus etmək istəmirəm. Gördüyünüz kimi, oğlum da sizin sinfi təşkilatınıza daxil olmuşdur. Özüm də bu yaşımnda sizinləyəm və sizinlə olacağam. Mən yorğan-döşəkdə ölməyi namərdlik hesab edirəm. Lakin qəflət etməyib, bunu yaddan çıxarmayın ki, irtica və istibdadın bu dəfə qalib gəldiyi təqdirdə azadlığın və azadlıq sevənlərin kökü qalmayacaqdır».

Gözlərindən yaş axan bu qoca kişi öz oğlunun əlindən tutaraq salonu tərk etdi. Salondakıların hamısı ağlamışdı. Ayrı bir kişi seçki elanından bir neçə gün qabaq elə bir iş gördü ki, mən onu müşahidə etdikdən sonra seçkilərdə iştirak etməkdən istefa vermək fikrinə düşdüm. Bu adam, bələdiyyə süpürgəçilərindən biri idi. Dediynə görə vaxtı ilə Səttarxanın tufəngçilərindən olmuşdu. Bu hadisə, azadlıq sevənlərin seçkiləri sürətləndirmək üçün birgə teleqrafa qol çəkəndikləri gündə baş verdi. Fəhlələrə və orta təbəqələrə mənsub adamlar dəstə-dəstə gələrək, teleqrafın mətni yazılmış böyük kağızın aşağısına qol çəkib gəldilər. Mən azadlıq sevənlərin digər namizədlərindən biri ilə bir guşədə dayanıb himmətli və təəssüblü adamların həyəcan və ehsasatına tamaşa edirdim.

Süpürgəçi daxil olaraq, dəstəli süpürgəsini otağın bir guşəsinə dayayıb mizin yanına gəldi. Öz tunc möhrünü çıxarıb kağıza basaraq qayıtdı. O, süpürgəsini götürüb xaric olmaq istədiyi vaxt birdən-birə bizi gördü və ixtiyarsız olaraq süpürgəni bir kənara qoyub bizim yanımıza gəldi, heç söz demədən qollarını açıb bizi bağına basdı, alnımızı öpüb, danışmadan çıxıb getdi. Mən mütəəssir olub özözümə dedim: Aya sən bu sadə ürəyin və təmiz ruhun arzularına əməl edə biləcəksən? Sən onun səadəti yolunda bir addım ata biləcəksən?! Vicdanımda həmin suallara mənfi cavab verildi. Mən həmin gün bir çox yaxın yoldaşlarla ciddi surətdə sehbət edib, öz vicdani təşviş və iztirablarımı açıq surətdə onlara bildirdim. Onların verdikləri cavablar və gətirdiyi dəlillər qaneedici deyil idi. Yenə də öz vicdanıma müraciət etdim. Digər namizədləri bir-bir özümlə müqayisə etdim. Nəhayət, belə bir fikrə gəldim ki, bu işdən ayağımı geri çəksəm, mümkündür həmin biçarə süpürgəçinin həqiqi düşmənlərindən biri seçilsin. Mən isə əlimdən bir iş gəlməsə də heç olmazsa onun ağır yükünün üzərinə daha bir yük əlavə etməyəcəyəm. Birinci fəhlə, qeyd etdiklərimizdən məlum olduğu kimi azadlığın qorunması üçün əsirdi. Süpürgəçimin isə nə demək istədiyini bilmədik. Şayəd o bilirdi ki, mən də sairləri kimi onun səadətini təmin etməyə qadir olmayacağam. Yəqin ki, süpürgəçi də mənim azadlığa əlaqəmənd olduğumu və bu yolda can qoyub, zəhmət çəkib imtahanlar verdiyimi eşitmişdi.

Dostumu da yaxşı tanıyırdı. Onun haqqında da belə nəzəri ola bilərdi. Beləliklə, xəyal edirdi ki, əgər əlimizdən bir iş gəlməsə də, heç olmasa irtica və istibdadın qayıtmasına yardım etməyəcəyik.

Belə görüşlər çox olurdu. Mən fəqət onlardan ikisini misal üçün qeyd etməklə istədim ki, oxucuları Azərbaycanın əhvali-ruhiyyəsindən xəbərdar edim.

Dediyimiz kimi bazar hərəkət etmədi. Ona görə ki, bazar əhli hökumət və hökumət qulluqçularını bidət qoyan və zülmkar kimi tanıyırdı. Axund isə siyasi işlərə qarışmağı üstüörtülü surətdə haram etdi. Ona görə ki, o, xalqı öz pəncəsi altında saxlamaq istəyirdi.

Fəhlə qorxurdu ki, istibdad ayrı bir şəkildə baş qaldırsın və iydə şüyü dırnaqlarını yenidən qaraltsın. O, öz vətəninə didərgin düşməkdən qorxurdu. Əsl düzgün təfəkkür bu idi.

Doğrudan da keçirilən seçkilərə sərf edilən pullar ifşa edilib irticaçıların daxili aləmi zahirə çıxarılsa, görürük ki, zəhmətkeşlər cəmiyyətə rəhbərlik etmək iddiasında olan hökumət və təbəqəyə qarşı haqlı olaraq zənin və bədbindirlər. Onların da arzuları bizim dediklərimizə uyğun gəlir. Beləliklə soruşmalıyıq ki, biz kimin və hansı sinfin mənafeyini qoruyuruq? Bu qədər hay-küyün kökü haradadır? Bu qədər zəhmət və məşəqqətlərdən sonra nəticə nə olacaq?!

«Ajr» qəzeti no. 150-155, 12 iyun 1944-cü il (21 xordad 1323)

BİZ VƏ KEÇMİŞ ŞAH

Bizim ilə keçmiş şah arasında münasibətin müəyyən sabiqəsi vardır. Bu, keçmiş şahın ilk irticai addımından başlanmışdır. Biz onun diktatorluq təmayüllərini hiss etdiyimiz dəqiqədən etibarən öz ictimai borcumuzu yerinə yetirərək qələm və dilimizlə, risalələr nəşr etmək, firqə, ittihadıyyə və başqa təşkilatlar vasitəsi ilə mübarizəyə kömək edən bütün vasitələrdən istifadə etməklə açıq surətdə onun əleyhinə üsyan etdik. Bu mübarizənin uzun keçmişi vardır. Hətta keçmiş şahın təhlükəli işləri üzərindən hələ pərdə götürülmədiyi və onun bir çox irticai işlərinin tamamilə üzə çıxmadiğı günlərdə biz uzunmüddətli təcrübələrimiz əsasında hiss etmişdik ki, həddindən ziyadə qorxulu və xətərli olan bu adam nə kimi təhlükəli yol tutmuş öz məqampərəstliyi, lovğalığı və tamahkarlığı ilə ölkəni haraya aparmaq istəyir... O gün bir çox adlı-sanlı azadxahlar xəbərsizlik və məlumatsızlıq üzündən zahiri vəziyyətə aldanaraq onunla əməkdaşlıq edib, onun pis niyyətli səltənəti üçün müqəddimə hazırlayırdılar. Bu keçmişi də inkar etmək olmaz.

O gün bizim vəziyyətimiz çətin və ağır idi. Lakin öz ehsasatımızın, habelə İran zəhmətkeş sinfinin adlı-sanlı nümayəndələrinin birliyi sayəsində keçmiş şah əleyhinə hücumlarımız gündəngünə daha şiddətli, daha dağıcı və daha möhkəm olurdu. Hələ də o vaxtkı azadixahlar yaddan çıxarmayıblar ki, biz onun «çevrilişinin səbəbkarı mənəm onun əleyhinə yazan qələmləri sındıracağam» ünvanlı məlum bəyannamənin cavabında yazdıq: «Sən kimsən və nə haqla istəyirsən ki, qələmləri sındırasan və dilləri bağlayasan?». Bu sözləri biz iyirmi iki il bundan əvvəl yazmışdıq. Bu hadisə onun diktatorluğunun şiddətli dövrünə aiddir. Bundan sonra mübarizəmiz bir an belə dayanmamalıdır. Bu iftixarlı mübarizə doqquz ilə qədər davam etmişdir. Onun bir-birinin ardınca qalib gəlib qəzəblə işğal etdiyi bütün səngərlərdə öz sinəmizi qalxan etmişdik. Əlbəttə, o gün, irticain

təzyiqi nəticəsində bizim sayımız çox az idi, bugünkü kimi ictimai işlər azad deyildi, bugünkü kimi siyasi mübarizə meydanında hər hansı bir mənsəbpərəst və fürsəttələb adam öz atını oynada bilmirdi. Bugünkü kimi hər bir dəlixasiyyətli adam böyük bir firqəni uçuruma yuvarladıb dost, düşmən, xoşbin və bədbin adamlar haqqında istədiyini yazmağa cürət etmirdi. O günün şücaətli azadixahları öz aralarındakı sadə ixtilafları qəzetlərin səhifələrində əks etdirmək kimi avam bir işə əl atmazdılar. Bu, azadlıq mübarizəsi tarixində misli görünməmiş bir hadisədir. Bəli, o güpkü mübarizələr canla-başla işləyirdilər. Bu heç də özünü tərifləmək mənasında deyil, bizim o vaxtkı yazılarımızı hadisələr heç də bütünlüklə aradan aparmamışdır. Heç kəs qadir deyil ki, təşkilatlarımızın gördüyü işləri inkar etsin. Özünü həmin qeyrətli mübarizələrin varisi hesab etməyən şəxslər belə iddia edirlər ki, guya onlar birinci növbədə azadixahlıq mübarizəsinə başlamışlar, vay onların halına!

Dediyimiz kimi bu şiddətli və alovlu mübarizə doqquz il davam etdi. Riza xanı meydana çıxaran üsuli-idarə beynəlmiləl irticai təsiri, faşizm və nasyonal-sosyalizmin meydana gəlməsi nəticəsində qüvvələndi. O, azadlığın kökünü kəsmək üçün kəskin və qəddar tədbirlərə əl atdı. Bir çox qabaqcıl yoldaşlarla birlikdə bizi həbs edib Qəsri-Qacar zindanına göndərdi. O, yalnız həbs, sürgün və rəhmsizcəsinə öldürməklə deyil, hay-küy salmaq, müxtəlif ixtilaflar törətmək yolu ilə bizim kökümüzü kəsmək istəyirdi. Bu hadisələrin keçmişi vardır. Bu gün də təfriqə salmaq yolunda ilk addım atan hər hansı bir adam keçmişi yaddan çıxarmamalıdır. Biz on bir il həbsdə qaldıq. On bir illik təzyiq, məhrumiyyət, əzab-əziyyət və aclıq cismən bizi taqətdən salsada, ruhiyyəmiz əvvəldə olduğu kimi yenə də qüvvətlidir. Hətta, zindanın daxilindəki ən ağır şəraitindəki vaxtlarda belə biz mübarizədən əl götürmədik.

Mübarizəmiz heç də özünü göstərmək və təzahür xatirinə deyil idi. Dəlilər kimi əsəbilik və ya məqampərəstlik üzündən özümüzü suya və oda vurmurduq. Öz işlərimizi ictimai mübarizə qaydalarına uyğun və planlı surətdə həyata keçirib, möhkəm addımlarla irəliləyir, həmişə öz abır və heysiyyətimizi qoruyurduq. Bunu xüsusilə qeyd etməliyik ki, bizim iyirmi illik mübarizəmizin heç vaxt xüsusi cəhəti olmamışdır. Biz heç vaxt ölkəni uçuruma sövq edən bir müstəbid acgöz və xudpəsənd adamdan öz şəxsi nöqtəyi-nəzərimizlə intiqam almaq fikrində olmamışıq. Hətta şəhrivərdən sonra dil və qələmin nisbətən azad olduğu vaxt onun və həmkarlarının əleyhinə öz kin və xüsusi ehsasatımızı işə salmadıq. Biz həbs və sürgün olmağımızla alver etməyi qətiyyənlə xoşlamadıq. Mübarizəmiz daim inam və əqidə ilə əziyyət çəkən zəhmətkeş sinfin mənafeini qorumaq uğrunda cərəyan etmişdir.

Əlbəttə, biz öz ürəyimizdə həmişə keçmiş şaha nisbətən xüsusi kin və şiddətli düşmənçilik hiss edirdik... Biz, yalnız Pəhləvinin özündən deyil, eləcə də onun mənfur üsuli-idarəsindən intiqam almaq istəyirdik. Biz bu intiqamın qanlı və rəhmsiz olmasını istəyirdik.

Əlbəttə, bu kəskin ictimai hissini törənməsində bir növ xüsusi hiss də rol oynamış idi. Bu hissi, Hicazinin, Əli Şərqiinin, Eraninin, Məhəmməd Ənzabinin, Məhəmməd Bağırın, Əli Ağapur Pəhmətinin, habelə siyasi mübarizə yolunda nəzmiyyənin qaranlıq zindanlarında can vermiş sair gənc azadixahların ölümü törətmişdi. Biz bu müqəddəs hissi həmişə qüvvələndirməyə çalışıb, bundan sonra da onu heç vaxt unutmayacağıq.

Təbiət Riza xanı bizim pəncəmizdən çıxarıbsa da onun həmkarları və himayəçiləri, onun irticai üsuli-idarəsindən hələ də tərəfdarlıq edən adamlar aradan getməmişlər. Bunlar nəhayət bir gün intiqam tribunası qarşısında dayaimalı, tökdükləri nahaq qanların cavabını verməlidirlər.

Bu intiqam almağın müəyyən dərəcə xüsusi və yoldaşlıq cəhəti olduğuna baxmayaraq, o, heç də xüsusi kin deyildir. Ona görə də, Hicazilər, Ənzabilər, Əli Şərqiilər, Eranilər, Seyid Məhəmməd

Tənhalar, Purrəhmətilər və sair bu qəbil mübarizlər heç də adi adamlar olmamışlar. Bunlar cəmiyyətin müəyyən sinfinin nümayəndələri olmuşlar. Riza xan polisi bunları yalnız ictimai hərəkətin qarşısını almaq üçün aradan aparmışdır. Riza xan özü də bizim və bizim kimi adamları heç də xüsusi və fərdi intiqam hissi ilə zindan məngənəsinin təzyiqi altına salmamışdı. O da bizləri özünün, eləcə də müəyyən sinfin mənafeyini qorumaq üçün vasitə olan usuli-idarənin müxalifləri və ciddi düşmənləri kimi tanınmış idi. O bizi boğmaqla müəyyən müxalif ictimai qrupu aradan aparmaq istəyirdi. O, Şərqi, Ənzabini, Hicazini şəxsən tanımırdı. Eyni halda o şəxsi intiqam çəkməyi xoşlayırdı.

Əsas etibarlı ilə kiçik adamlar şəxsi mübarizəyə, şəxsi intiqama, şəxsi kin bəsləməyə əl atırlar. Riza xanın mənafeyinatı o qədər zəif və kiçik idi ki, hətta ən əhəmiyyətsiz sözü özü üçün böyük təhqir hesab edərək, həmin sözü deyən adamdan rəhmsizcəsinə intiqam alırdı.

Bizim əqidəmizcə ictimai intiqam və kin bəsləməkdən qətiyyətlə göz örtmək olmaz. Lakin bizim ictimai mübarizəmizi öz qərəzli, kiçik və miskin baxışları ilə qiymətləndirən adamlar, bu mübarizənin və eləcə də bu yolda şəhid olmuş yoldaşlarımızın hiss və duyğularını dərk edə bilməzlər. Bu cür adamların mübarizəsi və intiqam çəkmək niyyətləri də şübhəsiz, nəzəriyyələri kimi qısa və fikirləri kimi çatışmazdır.

Bizim mübarizəmiz ictimai mübarizə olduğuna görə intiqamımız da qətiyyətlə və hər cür şəxsi qərəzlərdən azad olacaqdır. Biz iyirmi illik əzab-əziyyət çəkməsəydik belə yenə də bu intiqamdan göz örtməzdik.

«Ajr» qəzeti, 12 mordad 1323, h. ş., № 174. 256

Hansı Firqə Doğru Və Düzgün Firqədir?

Nə üçün bir cəmiyyətdə firqə və ya firqələr meydana gəlir? Firqə cəmiyyət üçün faydalıdır? Doğru və düzgün bir firqənin rəhbərliyi olmadan bir cəmiyyəti fəlakət və bədbaxlıqdan nəcət vermək olarmı? Bir firqə yalnız öz üzvlərinin yardımını ilə məqsədə çatdırmı? Firqə cəmiyyətin əksəriyyətini cəlb etmək üçün nə etməli dir?

Biz bir sıra ictimai məqalələr vasitəsilə yuxarıdakı sualları aydınlaşdırmağa və beləliklə mütərəqqi və milli Firqələrin gənc üzvlərinə öz mübarizələrində yardım etməyə çalışacağıq. Cəmiyyətin iqtisadi və ictimai vəziyyətini diqqətlə və düzgün əməli əsasda nəzərdən keçirdikdə insanların müxtəlif qurup və təbəqələrə bölünməsi aydınlaşır. Məsələn birisi mülkəddərdir, digəri ticarət edir, birisi fəhlədir, öz qollarının gücündən başqa heç nəyi yoxdur. O birisi isə rəiyyət dir. Bir iddə əl işləri ilə məşğuldur. Ayrı bir iddə isə bazar adamıdır və cəmiyyətin diygər üzvlərinə lazım olan yaşayış vəsaitini alıb - satmaq hesabına dolanır. Bir sıra adamlar dövlət idarələrində işləyir. Diygər iddə cəmiyyətin təhlükəsizliyini qorumaq vəzifəsini öz öhdəsinə götürmüşdür. Bəziləri ədliyə də qazılıq edir. Diygər iddə isə ibtidai, orta və ali məktəblərdə dərs verir, müəllim ya profesordur.

Nəhayət cəmiyə üzvlərinin hər biri istər təsadufi və istərsə də bilə - bilə öz iradəsilə müəyyən şügl və peşə seçmişdir. Həmin şügl və peşələr isə adamları dəstələrə, siniflərə və quruplara ayıraraq onların həyat tərzini, təfəkkür formalarını, hətta arzu və siyasi məqsədlərini müəyyən etmiş, cəmiyətdəki siniflərin hazırda gözə çarpan ziddiyyətlərini və dərin ixtilaflarını meydana çıxarmışdır.

Eyn halda qeyd etmək lazımdır ki, bütün bu dəstə və siniflərin vəziyyəti sabit deyil. Cəmiyyətin bütün selluları iradəsiz olaraq fəaliyyətdə olan bir cism kimi daimən hərəkətdə və inkişafdadır. Egər bütün dəstə və siniflər hərəkət və inkişaf etmələrinə baxmayaraq dəyişməz vəziyyətə malik olub, onların təkamül və təbəddülatı həmahəng getsə idi, onda cəmiyyət müəyyən dərəcədə daxili mübarizə və bu günkü müxtəlif döyüşlər olmadan nisbətən sakit və aram həyatını davam etdirə bilərdi. Belə olduqda Firqələrin vəücuduna bəlkə də o qədər ehtiyac olmazdı. Dövlətin və onun müxtəlif təşkilatlarının vəzifə və rolu bəlkə də müəyyən dərəcədə azalar və ayrı şəkllə düşrdi.

Lakin xoşbəxtliqdan və ya bədbəxtliqdan cəmiyyətin həyatı bu cür sadə və yeknəsq deyil. Onun daxilindəki saysız hesabsız dəstələr öz mənafeləri uğrunda mübarizədə daimən bir - birinə toxunur və bir - birini əzib məhv etməklə irəliləyirlər. Buna görə də onların hər birsi öz həyatına idamə vermək üçün özünü sayırlərindən daha yaxşı təchiz etməyə və daha güclü hala salmağa çalışırlar. Bu yaşayış mübarizəsindən ictimai həyatın dəmir qanunlarından biri dir. Ölmək və ya yaşamaq məsələsi məhz burada tam mənası ilə qarşıya çıxır. Hər bir şəxs, hər bir canlı mövcud öz həyatını davam etdirməyə çalışdığı kimi hər bir sinif, dəstə qurup da eyn işi görür.

Hətta cəmiyyətin özü də ümumi qanundan kənarında deyil. tarix sübut edir ki, bu mübarizə bəşərin ibtidai vəziyyətdə yaşadığı, alətlərdən ilk istifadə etdiyi və azacıq mülkiyyətə sahib olduğu günlərdən etibarən başlamış. ən qorxulu, qanlı və ən vəhşi maharibələrin cərəyan etdiyi bu günkü günə qədər, mütmədiyən davam etmişdir. Tarixdən danışmağa fürsət olmadığı üçün hazırkı dövrdə bəhs etmək istəyirik.

Azacıq diqqət etsək həmin bu geri qalmış cəmiyyətiməzdə müxtəlif dəstə və siniflərin mənafə ziddiyyətindən törənmiş cürbəcür mübarizələri görə bilərik. Məsələn fəhlə ilə kapitalist,ərbab ilə rəiyət, tacır ilə xırda alverçi, hökumət nümayəndələrilə adi adamlar istər - istəməz öz xüsusi və ümumi mənafələrini qorumaq yolunda biri - birləri ilə mübarizə edirlər. Məhz həmin təbii mübarizədən siyasi, ictimai və fəlsfi fikərlər və müxtəlif nüqtəyi nəzərlər doğulur və həmin mübarizənin şiddətliyi və zəifliyi ilə əlaqədar olaraq o da şiddətlənir və zəyəfləyir. Bəziləri diqqətsizlik, bəlkə də cəhalət və nadanlıq üzündən bunu cəmiyyət üçün zərərli bilirlər. Onlar xəyal edirlər ki, dövlət təşkilatlarının yardımı, dəlil və nəsihətlə və ya öz dedikləri kimi ağıllı tədbirlər görməklə bu mübarizənin genişlənməsinin qarşısını ala bilərlər və ya onu bütünlüklə aradan apara bilərlər. Bu əlbəttə qələt bir fikir və puç bir xəyaldır. Ona görə ki, cəmiyyəti yaşadan məhz mübarizə

dir. Döyüş, rəqabət, həsadət və mübarizə olmadan həyatın mənası yoxdur. Belə bir yaşayış davam edə bilməz. Bundan əlavə nə qədər ki, cəmiyyətdə yüksül və varlı, hakim və məhəkum, qüvətli və zəyiflər varsa, bunların arasındakı mübarizənin qarşısını almaq olmaz.

Bundan əlavə cəmiyyət bir yerdə inkişafın müəyyən mərhələsində sabit və donmuş halda hərəkətsiz dayana bilməz. Hərəkətsizlik ölüm deməkdir. Mütləq durğunluq mümkün deyil. Hər bir canlı ya inkişaf etməli ya da məhvə doğru getməli dir. Həyatda orta həd mümkün olası deyil. Həmin daxili çəkişmələr və mübarizələrin nəticəsində cəmiyyət irəliyə doğru gedir. Əsas etibarilə mübarizə olmadan irəliləməkk də mümkün deyil. zəif siniflər və dəstələr cəmiyyətin inkişaf və təkamülünün ağır təkərləri altında əzilib dağılaraq ortadan gedirlər. Mühit ilə ayaqlaşan və yaxşı silahlanan ünsürlər və dəstələr qalır, inkişaf edir və irəliləyirlər. Başr cəmiyyətinin inkişaf sirri, ictimai mübarizələrin kəsgin və ya zəif olması sirri məhz bununla izah edilir. Zənnimizcə bu qısa izahat bizi müəyyən qədər əsl məsələyə yaxınlaşdırdı. Belə xəyal edirəm ki, bu yuxarıda qeyd olunan suallara cavab vermək üçün bir vasitə dir. İndi yaxşı olar ki, həmin sualların cavabına başlayaq.

Nə Üçün Bir Cəmiyyətdə Firqə Ya Firqələr Meydana Gəlir?

Hər bir cəmiyyətdə firqələr müxtəlif sinif və quruplara mənsub adamların ölüm - dirim mübarizələrini mütəşkil davam etdirmək üçün təşkil olunur. Məhz firqə təşkilatlarının köməyi ilə siniflər yaxşı silahlanıb var qüvvələrini işə sala bilərlər. Firqə təşkilatı vasitəsilə qabaqcıl siniflər öz yolu üzərində diygər siniflər tərəfindən törədilmiş müxtəlif maneələri aradan aparır və həmin vəsitə ilə cəmiyyəti zavalə məhkum olmuş siniflərin sövq etdiyi fəlakət və bədbaxlıqdan xilas edə bilirlər. Nəhayət məhz firqə və ya firqələr inkişaf və təkamül vasitələrini fərahəm edərək cəmiyyəti zəlalətdən çıxarıb, səadət və tərəqqi yollarına çatdırı bilirlər. Firqə və intizamlı bir təşkilat olmadığı təqdirdə də qabaqcıl siniflərin fəaliyyəti irəliləyə bilməz. Geri qalmış tüfeyli siniflər öz meyl və iradələri ilə həyat mübarizəsi meydanından çıxıb təkamül üçün yol açmırlar. Əməldə bu iş heç də sərrast, sadə və asan formada baş tutmur. Ona görə ki, cəmiyyətin müxtəlif dəstə və siniflərini bir - birindən ayıran heç də çin divarı yoxdur. Xüsusilə geri qalmış ölkələrdə hətta dəstə və siniflərin mövqəyni müəyyənlişdirmək çətindir. Məsələn öz iranımızı götürək. Burada siniflər heç də tərəqqi etmiş ölkələrdə olduğu kimi kılasiq formada gözə çarpmır. Mülkədarla rəiyət arasında, xırda mülkədarlardan ibarət böyük bir dəstə vardır ki, o, öz inkişafının müxtəlif dövrləri ilə bu iki sinifin ortasını doldurmuş. bəlkə də müəyyən dərəcə də onları bir - birinə bağlamışdır. Şəhərlərdə ki fəhlələrimizdən çoxu hələ də peşə karlardan ibarət olub öz daxmalarında şagirdləri ilə bir yerdə işləyirlər. Sənaye sərmayədarlarımızın əksəri hələ də ticarətdən, hətta mülkədarlıqdan ayrılmamışlar. Buna baxmayaraq sənaye sahəsində təkamül qətiyyəni daha sürətlə davam edir və burada mübarizə daha

ciddi şəkildədir. Bunu inkar etmək olmaz. Şübhə yoxdur ki, zaman keçdikcə iki bir - birinə zidd olan və eyn halda bir - birinin meydana gəlməsində böyük amil sayılan iki böyük sinif meydana gələcək və diygər siniflərin və dəstələrin mübarizəsini kölgə altına alacaqlar. Biri kapitalisətlər, digəri isə fəhlələrdən ibarət olan bu iki sinifin də yalnız nisbi istiqlaliliyyətləri vardır. təkə İranda deyil, tərəqqi etmiş ölkələrdə də müxtəlif siniflər qəti surətdə müstqil deyillər və siyasi mübarizədə diygər siniflərdən yardım almağa məcburdurlar. Bu yardım almaq və tərəfdar tapmağın özü də çox diqqətə layiq bir mövzüdür. Təəsüflər olsun ki, « Ajır» qəzetinin kiçik səhifələri həmin mövzünü şərh etmək və geniş yazmağa imkan vermir. Hər halda sadə dil ilə demək lazımdır ki, firqələrin meydana gəlməsi lüzumunu törədən, cəmiyyət daxilindəki, ziddiyyətlər və çəkişmələrdir. Bu ziddiyyətlər və çəkişmələr gec - tez həmin firqələri meydana gətirir. Burada heç bir şübhə yeri yoxdur.

Dediyimiz kimi siniflər hələ bir - birindən çox da uzaqlaşmamışlar. Hər bir dəstə müəyyən şəkildə sayr dəstələrlə əlaqədədir. Bəzən bir neçə dəstənin mənafehi tələb edir ki, onlar bir və ya neçə ayrı dəstənin əleyhinə ittifaqa girsinlər. Buradan isə başqa bir mübarizə meydana gəlir. Bu isə tərəfdar qazanmaq uğrunda firqələr arası mübarizə şəklində özünü buruza verir. Xüsusilə İran kimi geri qalmış ölkələrdə cəmiyyətin müxtəlif dəstə və siniflərinin mənafehi bir çox hallarda bir - birinə uyğun gəlir və eyn ləşir. Bu siniflərin mübarizə məqsədi bir çox hallarda bir və ya bir neçə müəyyən sinif əleyhinə yönəlir. Bu cəhətdən, habelə yuxarıda deyilmiş cəhətlərə əsasən İran kimi ölkələrdə firqə tam mənası ilə sinfi firqə ola bilməz. Əgər belə bir təşkilat olarsa qətiyyəni o çox zəif olacaqdır. Bu əsl üzrədir ki, şərq ölkələrində ki firqələrin bir çoxu milli və kütləvi karakterə malik olur. Dediyimiz kimi, dəstələrin mənafehi dəyişməz olduğu üçün milli firqələr də uzun müddət davam gətirə bilmirlər.

Demokrat Firqəsinin (məqsəd xx əsrin əvəllərindəki İran Demokrat Firqəsi dir.), meydana gəlməsi və aradan getməsi bizim nəzəriyyəni təyid edən ən yaxşı və ən maraqlı dəlillərdən biri kimi göstərilə bilər. Demokrat Firqəsi habelə onun əmələ gəlməsi və aradan getməsi səbəbləri çox maraqlı və ictimai bir mövzüdür. Hamının təsdiq etdiyinə görə əgər İranda yeganə doğru və düzgün firqə təşkilatı meydana gəlmişdisə o həmin qədim Demokrat təşkilatından ibarət olmuşdur. Məhz həmin qüdrətli firqə İran tarixində təsirli addımlar ata bilmişdir. Əsas etibarilə demək olar ki, qədim Demokrat Firqəsindən sonra meydana gələn bütün ayrı firqələrin rəhbərləri və təşkilatçıları qədim Demokrat Firqəsinin məktəbindən çıxmışlar. Bu heç də şişirtmə deyil. Qədim Demokrat Firqəsi tam şəkildə İranın o günkü mühitindən doğmuşdu. Mühitin dəyişilməsilə də o labud olaraq məhv olub aradan getməli idi . buna görə də həmin firqəni sonralar diriltməyə çalışan şəxəslər bihudə əziyyətdən başqa heç bir səmər əldə etmədilər. Onun yalnız parlaq keçmişi, göstərdiyi fəaliyyət və nizam. - intizamı, atdığı ciddi addımları bir şirin yuxu və xatirə kimi tarixin səhifələrində qalmışdır.

Hamı bilir ki, Demokrat Firqəsi sinfi bir firqə olmamışdır. Onun hovzələrində ərbaab və rəiyətə, tacır və alverçiyə, fəhləyə və bir sözlə cəmiyyətin bütün sinflərinin nümayəndələrinə rast gəlmək mümkün idi. Nə tək firqə üzvlərinin, hətta firqə rəhbərlərinin də vahid ictimai məqsədləri yox idi. Buna baxmayaraq üzvlər çox həvəslə firqədə iştirak edir, onun şüarlarını cəmiyyət daxilində yayır, onun nüfuz və hörmətini gündən - günə yüksəldirlər.

Qəti surətdə bu firqə yaşaya bilməzdi. Çünkü onun rəhbərləri təşkilatı genişləndirməklə firqə üçün zərərli amillər hazırlayırdılar. Buna baxmayaraq, iddia etmək olmaz ki, o vaxt iranda belə böyük milli firqə üçün zəminə yox idi. Bu məntiqsiz bir iddiadır. Demokrat Firqəsi sinfi cəhətdən daha artıq İran cəmiyyətinin xüsusi tələbatı üzərində meydana gəlmişdi. İranın o günkü əhalisinin arzusu yalnız məmləkətin istiqlaliyyətini qorumaqdan ibarət idi. Hamı yüksək millətsevərlik və vətənpərvərlik duyğuları ilə silahlanmışdı. Firqənin irəliləməsinə də səbəb məhz həmin duyğular olmuşdur.

Hamımız bilir ki, o vaxt iranın xüsusi bir vəziyyəti var idi. Onun istiqlaliyyəti və ərazi bütövlüyü təhlükə altına düşmüşdü. Demokrat Firqəsi yeganə ümid və pənah yeri idi. İranlılar ölkənin xilas olunması yolunu məhz həmin firqənin bayrağı altında axtarırdılar. Bədbaxlıqdan həmin məsələ əsasında firqənin məhv edilməsi vasitələri hazırlandı. Qərardad tərəfdarı olanlar firqədə parçalanma əmələ gətirib, onu aradan apardılar. Bu əlbəttə qüvətli bir amil idi. Burada sinfi ziddiyyətləri, təşkilatın ünsürlərinin yekcins və həmahəng olmamalarını da təsirsiz hesab etmək olmaz. Bu heç də təsadufi deyil ki, « zidd təşkili» adlanan demokratlar qurupunun biəynnamələrində torpaqların bölüşdürülməsi və sayr sol şüarlara rast gəlmək olurdu. Bir halda ki, Vusüqul Dövlə kabiyənəsinin müdafiə edən « təşkili»lərin şüarları ən mürtəcə şüarlardan ibarət olmuş və bu gün də həmin şüarların bir çox ciddi tərəfdarları vardır. Hətta dünən də kudtaçı Seyid (məqsəd inənglis pərst Seyid Ziya Təbatbai dir) eləcə də quldurluq üsul idarəsinin diygər tərəfdarları həmin şüarları əsasında xalqın çiyinə minmişdilər.

Nə Üçün Bir Cəmiyyətdə Firqə Meydana gəlir?

Yuxarıda qeyd etdik ki, Demokrat Firqəsinin əsas məqsədi və şüarlarına əsasən o tam mənada milli bir firqə idi, lakin o əməldə öz üzvlərinin sinfi ehtiyaclarını ödəməyə cəlb etdiyi müxtəlif ünsürləri özündən razı salmağa qadır olmadı. Buna görə də nəhayət gözlənilməz bir zərbə ilə yixildi və müxtəlif əqidələrə malik olan üzvlərin hər biri öz tipinə mülhəq oldu.

Bu acı tarixi təcrübə böyük milli firqə təşkil etmək istəyənlər üçün yol göstərici çıraq olmalıdır. Biz hamımız bu xoşa gəlməz hadisədən ibrət dərəsi almalıyıq. Biz firqənin əhəmmiyyətini heç də

onun üzvlərinin çoxluğund axtarmamalıyıq. Keyfiyyətə, kəmiyyətdən daha artıq əhəmmiyyət verməliyik. Ona görə ki, ictimai işlərdə kəmiyyətin fəvqəladə təsiri ola bilməz. Məhz keyfiyyət dir ki, adamları firqəyə bağlayır və həmişə onları « döyüş»ə hazır vəziyyətdə saxlayır. 14 cü məclis seçgilərinin təcrübəsi və bir çox siyasi firqələrin məğlubiyyəti bu fikri bir daha təsdiq etdi. Əgər firqələrin rəhbərləri firqəçilik təəsübünü kənara qoyub, firqə dəftərlərini əldə olunmuş rəylərlə müqayisə etsələr, istər - istəməz bu acı həqiqəti təsdiq edəcəklər. Biz yenidən həmin mövzə üzərinə qayıdacayıq. İndi isə firqələrin meydana gəlməsindən söhbət açaq.

Bunu heç də inkar etmək olmaz ki, bəzən cəmiyyətin mənafehi vahid milli bir firqənin meydana gəlməsi lüzümünü qarşıya çıxarır. Lakin bu qəbil firqələr öz fəaliyyətlərini cəmiyyətin əksəriyyətinin mənafehi ilə tətbiq etmədikləri təqdirdə, cəmiyyətin müəyyən ehtiyacları təmin edildikdən sonra sıradan çıxırlar. Əlbəttə bəzən belə hallarda olur ki, müəyyən milli firqə öz mahiyyətini dəyişərək sinfi firqə şəklinə düşür. Bizim nəzərimizcə sinfi firqənin daha böyük məfhumu vardır. Biz firqələrin mahiyyətini müəyyənləşdirməkdə onların sinfi mövqeyindən daha çox, həmin firqələrin məqsədinə əhəmmiyyət veririk. Bununla belə, sinfi mövqeyiyyətin özünün də firqələrin müqəddəratında əsaslı təsiri vardır. Lakin firqəyə ad qoyduqda əsasən məqsəd nəzərə alınmalıdır. Əgər bir firqənin məqsədi cəmiyyətin aşağı siniflərinin hüququnu müdafiə etməkdirsə, əlbəttə o kütləvi firqə dir. Əgər onun hədəf və məqsədi yalnız fəhlələr və kəndlilərin vəziyyətini islah etməkdirsə onun üzvləri daxilində fəhlə və əkinçilərə mənsub adamlar olmasa da, nəhayət o firqə əməldə fəhlə və ya kəndli firqəsindən ibarət olacaqdır.

Bir çox hallarda bunun əksi də ola bilər. Məsələn, bir çox mütərəqqi ölkələrdə sərmayədarlıq üsulunu qorumaq, istismarçı sinifləri müdafiə etmək üçün firqələr meydana gəlmişdir. lakin haman firqələr əməldə və gündəlik mübarizədə minlərlə fəhləni də özünə üzv edə bilmişdir. Dediğimiz kimi, firqənin cəmiyyət daxilində tutduğu mövqeyini müəyyənləşdirən əmil onun məqsəd, arzu və fəaliyyətindən ibarətdir. Firqələrin mahiyyətinin dəyişməsi də həmin səbəb üzündən meydana gəlir. Məsələn Türkiyədəki « Xalq Firqəsi» öz təsisinin birinci mərhələsində tam mənada milli bir fəriqə idi. İndi isə orta vəziyyətdə olan sinfi bir partiyadır. Çindəki Kumintang Firqəsi, Çin - Japon maharibəsinin başlanması ilə əlaqədar, tam mənada milli bir firqə olmuşdur. Rusiyə Komonist Firqəsi də yarım əsirlik kəsgin sinfi mübarizədən sonra bu gün tam milli vətənpərvər şüarlar altında hərəkət edərək vətən maharibəsinə rəhbərlik edir. Burada Rusiyə Firqəsi rəhbərlərinin realistliyi də böyük rol oynayır. Hələlik bu heyratləndirici işi şərh və izah etmək bizi əsas mövzudan uzaqlaşdırar. Bu məsələni ayrı bir vaxta qoyub yuxarıda qeyd etdiyimiz sualların cavabına başlayaq.

Əlbəttə ictimai məsələləri riyazi məsələlər kimi sabit formullar və dəsturlar əsasında həl etmək olmaz. İctimai məsələlərdə təsir edici amillər çox dolaşlıq və qarışıqdır. Onların hər birinin yerini və xüsusiyyətini müəyyənləşdirmək üçün az çox formullar və qanunlar olsa da əməldə yenə də səhvlərə

yol verilir və əsas həlqə bəzən buraxılır. İctimai məsələlərin həl olunmasının ən yaxşı yolu şübhəsiz ki səbəbləri tapıb, onları təhlil etməkdən ibarətdir. İş, təkcə səbəbləri tapıb təhlil etməklə qurtarmır. Cəmiyyət daimən dəyişir. Hərəkət edir. Bir halı diygər hal əvəz edir. Səbəblərin özü də dəyişir və əvəz olunur. Zaman və məkan ictimai məsələlərdə insanı gicəldən böyük bir bələdir. İctimai məsələləri tədqiq edən bir adam labüdd olaraq tarixin təkamül və sıçrayışını, zaman və məkanın mövcüd şəraitini və onların təsirlərini nəzərə almalıdır.

Gördüyümüz kimi, zaman sinfi bir firqəni bəzən milli bir firqə şəkilənə salır. Milli bir firqə də müruri- zamanla sinfi şəkllə düşə bilər. Müəyyən cəmiyyət müəyyən vaxtda gözlənilməz və ya tədrici səbəblər üzündən çox qısa bir müddətdə böyük və qüdrətli bir firqə yarada bilər. Müəyyən cəmiyyətdə sabiqəli, imtahanlardan çıxmış və bacarıqlı bir firqə isə bir sadə sıçrayış ilə elə aradan gedə bilər ki, onun ən kiçik əsəri belə qalmaz. Çox uzaqlara getməyə, həmin İtaliya Faşist Firqəsini götürək. Həmin firqə bütün təmtəraqları və haykülləri ilə görək nə oldu? Hara gedib çatdı?! Nə üçün Musolini bütün İtaliya xalqını qeyd olunan firqənin bayrağı altında saxlaya bilmədi? Təbii dir ki, maharibənin təsiri Faşist Firqəsi rəhbərlərinin diyvanəlik hərəkətləri ilə bu firqə öz milli xasiyyətini itirərək alman Nasional - Sosializminin casusu dərəcəsinə qədər alçaldı. Sabah Nasional Sosialist Firqəsi də qətiyən həmin müqəddərata uğrayacaqdır.

Bütün bu təbduddulata baxmayaraq ümumi üsul dəyişmir. Siyasi firqələrin əsasi payası qəti surətdə sinfi mənafe üzərində qurulur. Milli firqələrdə, labüdd olaraq sinfi mənafe əsasında qüvvətlənir. Məsələn, bu gün Çində bütün siniflərin mənafe bundadır ki, Japonlar vətəndən qovulsun və Çinin birləşdirilməsi şüarı həyata tətbiq olunsun. Komintang Firqəsi bu böyük şüarın bayraqdarı dir, dünənki Türkiyədə də bütün siniflər istiqlaliyyət əldə olunmasına və xarici qoşunların ölkədən çıxarılmasına əlaqəmənd idilər. Buna görə də onlar istər - istəməz həmin yolda mübarizə edən firqənin bayrağı altına toplaşmağa məcbür idilər.

Yuxarıda dediyimiz kimi, bizim ölkəmizdə siniflər çox da bir - birlərindən uzaqlaşmayıblar. Xüsusiyə fəhlələr, əkinçilər, xırda alverçilər və sənətkarlar kimi aşağı sinif və təbəqələrə mənsub olan adamların bir çox məsələlərdə birgə mənafeləri vardır. Buna görə də iranda tam mənada sinfi bir firqə üçün zəminə yoxdur. Hələlik iranda o firqə və hizəblər irliləyə bilərlər ki, birgə mənafeə malik olan qeyd etdiyimiz siniflərin mənafeyni qorumağı özələri üçün məqsəd qərar versinlər.

Söz yox ki, siyasi firqələr sinfi mənafe üzündən meydana gəlir. Lakin əməldə məsələ belə sadə və asanlıqla həl olmur. Gündəlik cərəyanlarda müxtəlif dolaşılıqlar və çətinliklər meydana çıxır. Bunlar isə mətləbi qaranlıqlaşdırır. Nəticədə, ilk baxışda hadisənin kökünü dərk etmək olmur. Şübhəsiz bir sinf o vaxt sinfi mövqə tuta bilər ki, öz sinfi mənafeini ayırtd edib, həmin mənafe qorumaq və hifz etmək xatirinə döyüşə başlasın. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir sinfə

mənsüb olan üzvlər məlumat, siyasi yetginlik və ictimai məsələlərə əlaqə bəsləmək cəhətdən bir səviyə də deyillər. Buna görə də hər sinf və cəmiyyət daxilində ziyalı və uzaq gören əqəlliyət qabağa düşür, sinf və cəmiyyətə rəhbərlik edir. Söz də həmişə həmin tip üzərində getmişdir. məhz həmin tipə daxil olan şəxəslər xətərli vaxtlarda ittifaqa girməyi və cəmiyyətə nəcət verməyi söyləyirlər. Biz ittihad və birliyi ayrı cür başa düşürük. Bizim nüqteyi nəzərimizcə uzun müddətli ittifaq, düzgün əsas və təşkilat üzərində qurulmadığı təqdirdə baş tuta bilməz. Mümkündür, çox qısa müddət üçün müəyyən iddə bir yerə toplansın. Lakin belə cəmiyyətlər istənilən nətiycəyə çata bilmirlər.

Müttəfiq olanlar öz işlərinə davam etdirmək xatirinə, işlərinə müəyyən tərtyibat verməli, nizam intizam əmələ gətirməli, öhdəçilik götürməli və əhd - peyman bağlamalıdırlar. Onlar düzgün plan və proqram hazırlamalıdırlar. Xüsusiyə görüləcək işləri öz adamları arasında bölüşdürməli dirlər. Firqə də buradan meydana gəlir. Bir daha təkrar edirəm ki, görkəmli adamların ittifaq və birliyi olmadan cəmiyyət islahata tərəf irəliləyə bilməz. İttifaq və birlik nizam və intizam üzərində qurulmalıdır. Nizam və intizam isə firqə şəklində zahir olur. Bəziləri firqəni həmfikr və həm əqiydə adamların toplandıqları sadə və qondarma bir təşkilat kimi başa düşürlər. Bu firqə məfhumunu aydınlaşdırmır. Firqə irəlini gören məlumatlı və həmfikr adamların iştirak və əməkdaşlığı ilə yaranan və cəmiyyəti müəyyən məqsədə doğru yönəldən münəzzəm və ciddi bir təşkilatdır. Məramnamə və nizamnamə məsələsi də buradan meydana gəlir. Məramnamə əsas məqsəd, nizamnamə isə elə bir vasitə dir ki, firqə onun yardımını ilə sinfin və ya cəmiyyətin görkəmli adamlarının ittifaq və birliyini həyata keçirir. Lakin əməldə təkcə məramnamə və nizamnamə heç də kifayətləndirici deyil. Tarix dayanmır, gündəlik mübarizənin cərəyanı hər gün bəlkə hər saat firqə üçün təza vəzifələr meydana çıxarır. Buna görə də deyirlər ki, firqə gündəlik məsələlər barədə düzgün təsmim tutmaq üçün taktikaya malik olmalıdır. Firqə öz fəaliyyətini yalnız məramnamə və nizamnaməni öyrnməyə həsr etsə o, canlı firqə olmaz. Firqəni yaşadan və inkişaf etdirən onun gündəlik fəaliyyətindən, gündəlik düşündüyündən və düzgün taktikindən ibarətdir. Böyük siyasi bir addım müəyyən kiçik və əhəmmiyyətsiz bir firqəni elə dirçəldə bilər ki, o bir cəmiyyəti irəliyə aparmağa qadır olar. Əksinə bir çox hallarda da, yalnız müəyyən siyasi səhv güclü və qüdrətli bir firqəni ayaqdan salıb aradan aparar. Biz bu məqalədə bu günkü firqələrin xüsusiyyətindən bəhs edrkən yuxarıda qeyd etdiyimiz rəvyiədən kənara çıxılmamağa çalışacağıq. Yazılarımızda əgər müəyyən işarə və kinayə hiss olunsu bu qətiyyətlə qərəz hesab edilməməli dir.

Hər halda bəzi firqə üzvlərinin öz məram və məsəklərini təbliğ etməkdə çox mütəəssib olduqlarını görürük. Bu çox yaxşı dir, lakin zərərsiz də deyil. Zərəri bundadır ki, adamlar gündəlik fəaliyyət cərəyanında əsas məqsədi yaddan çıxararaq xəyal edirlər ki, firqə cəmiyyətə yardım üçün deyil, bəlkə cəmiyyət firqənin irəliləmə si üçün lazımdır. Öz üzvlərini həmin qələt pirənsip üzərində tərbiyələndirən firqələrə demi firqələr deyirlər. Firqənin demi olmaması üçün onun başında kifayət qədər siyasi və ictimai məlumatı olan rəhbərlər durmalıdır. Firqə elə bir təşkilat deyil ki, hər bir adam

öz meyli ilə harada istəyirsə öz səliqəsinə uyğun surətdə onu yaratsın və öz məqsədi üçün ondan istifadə etsin. Firqə elə bir böyük siyasi təşkilatdır ki, o müəyyən cəmiyyəti öz səliqəsinə uyğun şəkildə idarə etməli və onu böyük ictimai məqsədə çatdırmalıdır. Bunu hər bir adam edə bilməz. Bu böyük meydanda hər hansı həriss və həvəskar adam öz hünərini göstərə bilməz. İctimai təşkilatı bir binaya oxşatmaq olar. Binanı tikən mühəndisə texniki bilik lazım olduğu kimi cəmiyyəti idarə edən şəxsə də ictimai bilik lazımdır.

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, sağlam nəzəriyyə, dəqiq əməli plan olmadan, siyasi və ictimai fəaliyyət göstərilmədən nəticə əldə edilə bilməz. Buna görə də dolay yolla cəmiyyətin rəhbərləri sayılan firqə rəhbərləri gərək firqə və cəmiyyətinin ən uzaq görünən, ən ziyalı, ən pak və ən fəal üzvləri olsunlar.

Nəhayət firqə öz - özünə meydana gəlmişdir. Onu təşkil edirlər. Burada təbii cərəyandan daha çox iradə, meyli, bilik və ağıl işləmək lazımdır. Bu işdə yenə də uzaq görünənlik, siyasi məlumat, cəmiyyətin ehtiyaclarını başa düşmək mühüm rol oynayır. Firqəni idarə etmək firqə vasitəsilə xalqı firqəyə sövq etmək, kütlənin yardımını və köməyi ilə cəmiyyəti islah etmək asan iş deyil. Öz başına və lovğa adamlar heçvaxt belə bir təşkilatın başında dura bilməzlər. təşkilatda avam fəribliyin, lovğalığın heç bir faydası yoxdur. Yalnız təəsüb və fanatizm ilə iş aparmaq olmaz. Firqə rəhbərləri firqənin məqsəd və əsas prinsiplərini nəzərə almaqla gündəlik işlərdə bir fərmandeh kimi dəqiq və məlumatlı olmalıdırlar. Firqəni, cəmiyyətin başı hesab etsək, rəhbərlər və liderlər onun beyini sayılırlar. Təbii dir ki, beyin naqis və xəstə olduğu təqdirdə baş və bədənin ayrı üzvləri də öz vəzifələrini lazımınca həyata keçirə bilməyəcəkdir. Bir tək firqənin başçıları deyil, bəlkə firqənin bütün üzvlərinin hər biri də öz mövqeyində tutduğu vəzifədə ləyaqət və bacarığa malik olmalıdır. Firqə bir də həmfikr adamların toplandığı yer deyil. Firqə elə bir doğru və düzgün təşkilatdır ki, düzgün məqam bölgüsü, iş bölgüsü, onun fəaliyyətinin əsasını təşkil etməlidir. Belə olmadığı təqdirdə işlər irəliyə getməyəcəkdir. Firqə elə bir təşkilatdır ki, insanların iradəsi ona təsir göstərir. Lakin bu iradə məhv olub və ya aradan getməyərək mərkəzdə, firqənin rəhbərliyində təmrküz tapır. Firqə haqiqətdə bütün üzvlərin, bütün kütlə və təbqələrə mənsub adamların iradəsinin məzhri dir.

Kimlər Rəhbər Ola Bilərlər

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, firqələrin müqəddəratında rəhbərlərin ictimai mövqeyi, əxlaq və bilik səviyyələri və siyasi yetkinliklərinin böyük rolu vardır.

Məhz düzgün iş görən, diqqətli, istedadlı və bacarıqlı rəhbərlər təcrübəli kapitanlar kimi firqənin, habelə sinf və cəmiyyətin gəmisini ictimai mübarizənin fırtınalı oqyanusundakı burağanlar və

su altı qayaların ortasından keçirərək nəcat sahilinə çatdıra bilərlər. Hər adi bir şəxs rəhbər ola bilməz. Rəhbər ümumi biliyə sahib olmaqdan əlavə öz duhası, fədakarlığı və candan keçməsi ilə habelə bacarıq və istedad ilə firqə və sinfin başqa nümayəndələrindən fərqlənir və bununla da cəmiyyətin daxilində özünə hörmət və nüfuz qazanır. Bir cəmiyyətin rəhbərlik məqamına şübhəli və ya yeni ərsəyə gəlmiş adamlar keçdiyi təqdirdə, onlar ümumun etimadını qazana bilməzlər. Nə tək bitərəf şəxslər hətta firqənin üzvləri də belə bir adamın ardınca getməyə bilərlər.

Bədbaxlıqdan bizim ölkədə bu məsələ əksinədir. Səhər yuxudan tez ayılan hər bir həris adam rəhbərlik iddiasına düşür, başını başlara qatır. O, öz nüfuz, hörmət və ictimai mövqeyini nəzərə almadan cəmiyyətə başçı olmaq istəyir. Bu məqsədə çatmaq üçün ilk addımda başqalarının nüfuzunu qırmağa, pak və layiq adamları bədnam etməyə başlayır.

Mən cəmiyyətin rəhbərliyi iddiasında olub, fəaliyyət edən bəzi hərartlı və həris cavanların bir çoxu ilə işləmişəm. Təəsüflər olsun ki, uzun müddətli sınaqlar keçirdikdən sonra belə bir nəticəyə gəlmişəm ki, cəmiyyəti iflic etmiş bir çox hayküyələrin və söyüşbazlıqların, habelə bir çox firqələrin müvəffəqiyyətsizliyinin mənşəi həmin dili uzun tiplərdir. Elə alçaq və ləyaqətsiz ünsürlər tanıyıram ki, öz gündəlik həyatlarında, necə deyərlər, iki atın arpasını bölməyə qadir olmadıqları və bütün ömürləri boyu cəmiyyət üçün hətta əsaslı bir addım atmadıqları və xalqın mənafehi yolunda heç bir iş görmədikləri halda tam həyasızlıq və vəqahətlə firqə və cəmiyyətin rəhbəri, ölkənin başçısı olmaq istəyirlər.

Mən burada bir qədər daha acı sözlər demək istəmirəm. Haqq sözü qiymətləndirən xeyrxah adamlar acı həqiqəti yaltaqlıqdan daha çox xoşlayırlar. Bu gün dünyanı firqələrin rəhbərləri idarə edirlər, böyük Rus xalqının, İngiltərə və Amerikanın müqəddəratı firqə rəhbərlərinin əlinə tapşırılmışdır. Bizim hökumət və kabinələrimiz qüdrətli firqə təşkilatına və cəmiyyətin rəhbərlərinin böyük nüfuzuna arxalanmasalar, bu günkü mürəkkəb dünyada öz üzərlərinə götürdükləri fəvqəlaadə ağır vəzifələrin öhdəsindən gələ bilməyəcəklər. Vəzirlərimizi, başçılarımızı bir an diqqətlə nəzərdən keçirin! göstərin görək, bunların hansı xalq üçün işləmiş, cəmiyyətin təşkili işində, kütlələrə rəhbərlik işində, siyasi firqələrin təşkilatında zəhmət çəkib imtahan vermiş və öz qəbliyyət, ləyaqət və bacarığı nəticəsində cəmiyyətə rəhbərlik etmək mövqeyinə gəlib çatmışdır? Şəhərvir dən sonra İranın paytaxtında bir neçə Firqə meydana gələ rək, az - çox müəyyən iddəni müvəqqəti olsa da öz ətraflarına tulamışlar insafla qəzavət edib görk onlardan hansı biri cəmiyyətin müqəddəratında, ölkənin gündəlik siyasətində, nəhayət hökumət işlərində dəxalət edib, öz rəhbərlərindən bir və ya neçə nəfərini ölkənin başçılığına təyin edə bilmişlər? Şübhə siz ki, onlardan heç biri bu işi görə bilməmişdir. Demək biz qeyd etsək ki, siyasi firqələr və qurupların layiq rəhbərləri olmadığına görə, onlar gündəlik siyasət meydanından uzaqlaşaraq klublar və təlim - tərbiyə təşkilatları kimi bitərəf cəmiyyətlərin işini görürlər, bu, heç də səhv deyil. Daha bir bədbaxlıq bundan ibarətdir ki, bəzən

görünür ki, bir ya neçə nəfər ləyaqətsiz başçı öz məqsədini yeritmək, cəmiyyətə özünü təhmil edə bilmək üçün cürbəcür vədələrlə bir iddəni siyasi firqə adi ilə öz dövrəsinə toplayır. Lakin çaydan keçən kimi, ya xud xalq içərisində deyildi ki kimi, arzu eşşəyinə minən kimi xalqı və cəmiyyəti yaddan çıxararaq əməldə elə işlər görürlər ki, başqaları həmin adamların işə saldıqları vasitələrdən istifadə edə bilməsinlər.

İrənin hökumət və milli təşkilatlarının təfərrüatı haqqında uzun - uzadı mübahisələr olur. Biri deyir ki, əgər filan idarə islah olunsa bütün işlər düzələr. Digəri bildirir ki, filan vəzir və ya filan baş müdürün yeri alınıb ayrı bir şəxsə verilsə İrən bəhiştə çevrilər. Bəziləri isə müəyyən vergi və ya da dövlət məxaricinin müəyyən maddəsi barədə fikr söyləyib deyirlər ki, başqa bir hökumət iş başına keçib, müxtəlif məsələlər barədə onların meylinə uyğun surətdə tədbirlər görərsə bütün işlər səhmana düşər. Bizim əqiyyəməizcə, bütün bunlar cəmiyyətimizin üzvlərinin siyasi şüurunun inkişaf etməsinin nəticəsidir. Bu gün bizim cəmiyyətimizin müqəddəratı onun öz əlində deyil. Bu öz başına və demi adamların hansı ictimai əsas üzrə haradan meydana gəlmələri məlum deyil. Bu qondarma adamların başqalarına nisbət nə kimi üstün cəhətlərə malik olmaları bəlli deyil. Məsələn, nə üçün bunlar vəzir və baş müdür ola bilərlər, başqaları isə yox?! İctimai işlərdə bu aqaların verdikləri imtahan və göstərdikləri ləyaqət nədən ibarət olmuşdur. Hansı sinf, hansı firqə, hansı cəmiyyət bu adamların arxasında dayanır? Bütün bu sualların cavabı mənfi dir. Demək irənin qarşısında yalnız bir yol vardır, bu isə layiq, seçilmiş, fəal, pak və imtahan vermiş adamlar hazırlamaqdan ibarətdir. bu iş doğru - düzgün firqə olmadan mümkün ola bilməz. Bədbaxlıqdan siyasi firqələrimizin də gözü qorxub, onlar da özələri üçün yol göstərən rəhbər hazırlamağa cürət etmirlər. Onların haqqı var, çünki, cəmiyyətin rəhbərləri indiyə dək yaxşı imtahan verməmişlər. Bundan əlavə rəhbərlik iddiasında olanların sayı o qədər dir ki, sadə adamlar çəşirlər. Onlar bilmirlər, bu rəhbərlərdən hansını seçsinlər. Bundan başqa sadə adamlar özələri ilə rəhbərlik iddiasında olanlar arasında fərq görmürlər.

Rəqabət isə bunların hamısından daha pisdır. Bu elə bəladır ki, bugünkü siyasi təşkilatları və firqələrin heç biri öz yaxasını onun pəncəsindən səlamət qurtara bilməmişdir. Məsələn, mənsub olduğunuz firqə və ya cəmiyyətin üzvlərindən birini diygər yoldaşlarınızın yanında tərifləyin. Onda görəcəksiniz ki, sizə nə kimi cavablar verəcəklər. Həmin adam təriflədiyiniz şəxs haqqında nə kimi eyəblər, hətta bəni israyil nüqsanları tapıb qondaracaqdır.

Buna baxmayaraq gec - tez cəmiyyət özünə təkən verəcək, müəyyən firqələr və rəhbərlər meydana gətirəcəkdir. Çox uzağa getməyək. İrənin həmin məşrutə inqilabını diqqətlə nəzərdən keçirdikdə yeni tarixin həmin dövründə elə parlaq ulduzlara təsaduf edə bilərik ki, İrən cəmiyyəti onların adını hələ də hörmətlə yad edir. Bəziləri həqiqətə uyğun olmayaraq bu böyük ictimai nehzəti qeyritəbii və süni hesab edirlər. Lakin qeyd etdiyimiz böyük himmətli və nüfuzlu rəhbərlərin meydana gəlməsi həmin nehzətin təbii olduğunu göstərir. Bu nehzətin parlaq siymaları, əzab və

əziyətlər görmüş İran kütlələrinin ürəyindən baş qaldırılmışdır. Hər bir nehzət, hər bir böyük ictimai hərəkət istər - istəməz cəmiyyətə təkan verib, xalqa yol göstərmək üçün müəyyən adamlar irəli çəkir. Əgər bu adamlar ləyaqətli, can yandıran və düzgün olsalar, cəmiyyət öz nehzət və hərəkətindən lazımı nəticələr əldə edə bilər. Əksinə pozğun və ləyaqətsiz ünsürlər rəhbərlik məqamını işğal etdikdə cəmiyyət özünü yeni bədbaxlıqlar və fəlakətlər üçün hazırlamalıdır. Burada, iyirmi illik başçılarımız, həmin iddialar üçün ən aydın və qənaətləndirici dəlil kimi göstərilə bilər. Əgər bu adamlar ləyaqətli və düzgün olsaydılar bu iyirmi il ərzində İran xalqının əlinə düşdüyü fürsətdən istifadə edə bilərdilər. Faşizm və Nasional - Sosializm rəhbərlərini də misal göstərmək olar. İtaliya və Alman millətlərinin düçar olduqları bu günkü bədbaxlıqlar və fəlakətlər onların rəhbərliyinin ləyaqətsizliyi, bacarıqsızlığı və divanəliyi üzündən törənmişdir. Bunun ayrı dəlil və səbəbi yoxdur.

Beləliklə firqənin və eynhaldə cəmiyyətin rəhbərlərinin rolu çox böyük və əhəmmiyyətli dir. Cəmiyyətə təsir edib, xalqı öz məqsəd və hədəflərinə doğru yönəltmək istəyən firqələr rəhbər mövqələrini başa düşüb özlərinə təcrübəli diqqətli və düzgün rəhbərlər tapmalıdırlar. Bu doğru və düzgün firqə üçün çox lazım olan şərtlərdən biri dir.

Firqə Kadrlarının Əhəmmiyyəti

Qeyd etdik ki, doğru və düzgün firqə öz fəaliyyətini təkcə məram təbliğ etmək və öz üzvlərini artırmaqda dayana bilməz. Belə bir firqə həyatda muqavimət göstərib yaşaya da bilməz. Onun rəhbərləri isə heçvaxt öz məram və məqsədlərinə çata bilməzlər. Canlı firqə öz əsas məqsədini qoruyub saxlamaqla birlikdə cəmiyyətin daxilinə getməli, bütün gündəlik ictimai və siyasi işlərə qarışmalı, kütləvi, sinfi və ümumi nehzətlərdə və hərəkətdə qəti və aydın şüarlara malik olmalıdır. Firqə rəhbərliyi olmadan hərəkət, nehzət və üsyanlar cəmiyyət və xalq üçün xətərli və zərərli dir. Firqəsiz və rəhbərsiz kütlə kor təbii yanqın kimi dir. O hərəkətə gəldiyi təqdirdə qarşısındakı bütün quru və yası yandırır məhv edər. Sərdar sipəhin kudetası, Seyid Ziyanın isə kor - korana surətdə onun ardına düşməsi məhz həmin təhlükəli qiyamlardan olmuşdur. 17 azər hadisəsi səltənətin dəyişməsindən əvvəl cümhuriyyət tələblik nehzəti və sairə, firqəsiz və məqsədsiz xətərli hərəkətin müxtəlif nümunələrindən ibarət olmuş və hamımız onların pis nəticələrindən xəbərdarıq. Faydalı hərəkətin hökmən təşkilatı, nizam - intizamı və məramnaməsi olmalıdır. Bu gün belə dir. On ildən sonra yenə də belə olacaqdır. Öz özünə meydana gələn müvəqqəti nehzətlərdə fürsət tələb və xətərnək adamlar irəliyə atılaraq xalqın ehsasından, kütlənin qəzəb və nifrətindən suistifadə edib, cəmiyyəti xətərli yollara çəkib aparırlar. Vaxtiylə Seyid Ziya, Sərdarsipəh və Xalesi Zadələr belə işlər görmüş və indi müşahidə etdiyimiz kimi, İran xalqı hamı intizamsız, firqəsiz və rəhbərsiz hərəkətin acı meyvələrini yemkdə dir.

Öz iş üslubumuza əsasən biz şəxsiyyətlər haqqında danışmaq istəmirik. Bizim məqsəd və arzularımız heç də şəxəsləri, xüsusi ilə təsadüflər nəticəsində, taryxi hadisələrin üzə çıxardığı adamları ifşa etməkdən ibarət deyil. Bu təsadüfi ünsürlər hərzə otlar kimi, gec - tez quruyub aradan gedirlər. Xalq və cəmiyyət isə qalır və öz təkamül və inkişafını davam etdirir.

Biz firqədən bəhs edirik. Cəmiyyət öz təkamül cərəyanında qəti surətdə firqə və ya firqələrə möhtac olur. Məhz vahid ciddi və yetgin firqə təkamül cərəyanında cəmiyyətə rəhbərlik etməli dir. Bu başqa bir mübahisə dir. İndi bu mənim üçün bir ideal sayılır və ideal üzərində bəhs etmək istəmirəm. Cəmiyyəti idarə etmək üçün firqəyə layiq və bacarıqlı rəhbərlərdən əlavə məlumat, bilik, fədakarlıq nüqtəyi nəzərindən cəmiyyətin sadə və adi üzvlərindən fərqlənn kadrlar da lazımdır.

Firqə təşkilatları və hovzələrin əhəmmiyyətini inkar etmirəm. Bunların da əhəmmiyyəti vardır. Bunlar Firqənin selluları, bəlkə də isketidirlər. Təşkilat və sazman olmadığı təqdirdə firqənin həqiqi məfhumu olmaz. Firqənin kökü cəmiyyət daxilindən onun üçün gündəlik qida yetirən əsas amillər hovzədən, şöbələrədən və komitələrdən ibarətdir. Mən firqə işlərinin bu sahəsinə böyük əlaqə bəsləyirəm. Böyük Firqələrdən birinin böyük rəhbəri demişdir ki, firqə fəaliyyəti və mübarizəsində firqə hovzəsi alınmaz bir qaladır. Firqə işlərində az - çox dəxalət edən hər hansı bir adam başa düşür ki, mən nə demək istəyirəm. Hələlik bu da ayrı bir bəhs dir. Ümumiyyətlə demək lazımdır ki, firqənin kadri olmadan o, cəmiyyəti idarə edə bilməz. Kadr olmasa əsas etibari ilə firqə olmaz. Hovzə və təşkilat meydana gəlməz. Böyük Rusiyə inqilabının rəhbəri Lenin ilk adamdır ki, inqilabdan hələ on beş il əvvəl kadrın lazım olduğunu dərk etmişdi. Onun firqəsinin müvəffəqiyyət qazanması sirri də bundan ibarət olmuşdur. O deyirdi: Firqəni yalnız ictimai məsələlərdə bilikli, mütəxəssis və bacarıqlı olan adamlar, firqə fəaliyyətindən başqa, ictimai mübarizədən başqa digər kəsb və karı olmayan adamlar idarə etməli dirlər. O vaxtın ishtilahi ilə desək, həmin adamlar peşəçi inqilabçı olmalıdırlar. Rusiyənin ictimai inqilabının parlaq tarixi həmin nəzəriyyənin düzgünlüyünü sübut etdi. Haman ictimai hərəkətin başlanğıcında Lenin Firqəsi çox da geniş yayılmamışdı. Yüz həştad milyonluq bir iddəyə rəhbərlik etmək üçün iki yüz və ya üç yüz min nəfərlik cəmiyyət şübhəsiz ki, əhəmmiyyətsiz və kiçik görünür. Lakin gördüyümüz kimi, həmin kiçik cəmiyyət yer kürəsinin altıdan bir hissəsində yeni bir dünya yarada bildi. Bu müvəffəqiyyət yalnız firqə rəhbərləri və kadrlarının fəaliyyət və bacarıqlılığı nəticəsində mümkün olmuşdur. Lenin firqəsi oktyabr inqilabını bir iddə bacarıqlı, həbs, sürgün, mahacirət və mübarizədə bişib, bərkimiş siyasi adamların köməyi ilə etdi. Həmin kadrların köməyi sayəsində məzkur firqə igirmi neçə illik daxili döüşlərdən sonra dünyanın ən qüdrətli ordusunu məğlüb etməyə qadir oldu. Hazırkı maharibənin gedişi cərəyanında, parlaq ulduzlar kimi qızıl ordunun başçıları daxilində nəzərə çarpan admlar, heç də iki ya üç il ərzində meydana gəlmiş şəxəslər deyillər. Onlar isə Rusiyə xalqlarının rəhbərləri tərəfindən tərbiyə olunmuş və minlərlə adi üzv daxilindən seçilib həmin gün üçün hazırlanmış kadrlardan ibarətdirlər. Qoy öz ətraflarına dörd nəfər adam toplayıb, ona gurultulu firqə adı verən rəhbərlərin bizdən xoşu gəlməsin.

Biz doğru və düzgün sözləri deməliyik. Əhriyərdən sonra göbələk kimi yerdən çıxmış firqələr, kadrları düzgün qayda ilə tərbiyə etməsələr, heç bir iş görə bilməyəcəklər. Dünyanın siyasi şəxsiyyətlərindən birinin sözü ilə desək, bu iş heç də pinəçilik etmək və ya uzun qulaq sürmək deyil. Dünyada bütün işlər elm və teknik üzərində qurulduğu bir əsərdə, pinəçilik və ya uzun qulaq minməklə bir yerə çatmaq olmaz. Firqə və ya firqələrin binövrəsi və əsası məhz əməli üsul üzərində qurulmalıdır. Firqə düzəltmək, firqənin vasitəsilə cəmiyyəti müəyyən məqsədə doğru sövq etmək elm və teknikdən ibarətdir. Onu həmin işləri bacaran adamların əllərinə tapışmaq lazımdır. İctimai işlərdə, məktəb təkrar və təcrübə tələb edir. Ölkəmizdə hələlik belə məktəblər yoxdur. Diygər ölkələrdə firqəvi şəxsiyyətləri, heç də məktəb nimkəti arxasında oturanlar içərisindən seçmirlər. Firqə kadrları ictimai mübarizə məktəbini başa çatdırmalı, cəmiyyətin imtahan mizi arxasında sınaqdan keçirilməli və həmin sınaqdan qalib çıxmalıdırlar. Cəmiyyət çox « incə » bir şeydir. Fransa tarixçilərindən biri onu oynayan ata oxşatmışdır. Oynayan və şıltaq at hər adama minik verməz. O öz adamını yaxşı tanıyır. naşı adamı, bir neçə dəfə atılıb düşməklə, yerə vurur. Lakin təcrübəli adamın altında oynaq, mürüm kimi yumuşalar. İstənilən tərəfə sövq edilir. Belə bir suvaridən hətta atın öznün də xoşu gələr.

Nəticədə, xülasə surətdə deməliyik ki, firqənin doğru və düzgün rəhbərlərdən əlavə, doğru və düzgün kadrları da olmalıdır. Məhz kadrlardır ki, firqəni əməldə idarə edir. Onu yaradır, genişləndirir. İctimai mübarizə də onun bacarıq və qüvvələrini işə salır. Bu bacarıq və qüvvələrin boş və hədə qalmasının qarşısını alır. Bir sözlə kadr firqənin qolları hesab olunur. Bu qolların qüdrəti nə qədər güclü olsa firqənin adı, şöhrəti və nüfuzunda bir o qədər artıb hörmət kəsb edir.